

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

МАРЕЧКО Вікторія Сергіївна

**Протидія легалізації доходів, отриманих злочинним
шляхом: вітчизняний та закордонний досвід /**
Counteraction of legalization the proceeds from crime.
Domestic and foreign experience

спеціальність: 262 – Правоохоронна діяльність
магістерська програма – Економічна безпека та фінансові розслідування

Магістерська робота

Виконав студент групи
ПДЕБзм-21
В.С. Маречко

Науковий керівник:
к.е.н., доцент А.П. Колесніков

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.Б. Москалюк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	5
1.1. Історичний та понятійний зміст сутності відмивання коштів в Україні та закордоном	5
1.2. Вплив легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на тінізацію економіки	15
1.3. Кіберзлочинність та відмивання коштів у банківському секторі	25
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВИЯВЛЕННЯ І ПРОТИДІЇ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	40
2.1. Аналіз рівня використання готівки в економіці України	40
2.2. Аналіз основних схем легалізації доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами	49
2.3. Аналіз основних схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних у сфері кіберзлочинності	62
Висновки до розділу 2	73
РОЗДІЛ 3 МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	76
3.1. Міжнародні ініціативи та інститути глобальної протидії відмиванню коштів	76
3.2. Досвід та правове регулювання протидії відмиванню коштів країн Європейського союзу	88
Висновки до розділу 3	100
Висновки	102
Перелік використаних джерел	106

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогодні економічні злочини займають одне з провідних місць на міжнародній арені. І проблема легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, є ключовою у сукупності цих правопорушень. Вона є достатньо гострою на локальному та глобальному рівнях. Ускладнюється структура злочинних операцій із відмивання доходів.

Розвиток фінансових технологій, процеси глобалізації світової економіки сприяють успішному функціонуванню нелегальних грошей у світовій економіці. Вплив злочинних організацій руйнує усталені демократичні інститути суспільства, послаблює суспільний лад.

Аналіз останніх публікацій. Про актуальність проблематики свідчить і досить велика кількість наукових досліджень у цій сфері, зокрема це праці А. А. Музики, У. Зібера, Л. Наполеоні, М. В. Бондаревої, П. Бернасконі, Ю. Лисенкова, А. В. Наумова, Л. Н. Галенської, І. І. Лукашука, К. Мюллера, В. С. Сочинського та інших.

Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність удосконалення механізму протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом в Україні, та визначення основних критеріїв оцінки деяких схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження сутності легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та вироблення рекомендацій щодо її протидії на основі акумулювання закордонного досвіду.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити історичний та понятійний зміст сутності відмивання коштів в Україні та закордоном;
- охарактеризувати вплив легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на тінізацію економіки;

- дослідити основні аспекти кіберзлочинності та відмивання коштів у банківському секторі;
- здійснити аналіз рівня використання готівки в економіці України;
- провести аналіз основних схем легалізації доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами;
- здійснити аналіз основних схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних у сфері кіберзлочинності;
- окреслити можливості використання міжнародних ініціатив та інститутів глобальної протидії відмиванню коштів;
- обґрунтувати можливості використання досвіду та правового регулювання протидії відмиванню коштів країн Європейського союзу.

Об'єктом дослідження є система легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Предметом дослідження є український та закордонний досвід протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Методи дослідження: спостереження, порівняння, вимірювання екстраполяції, сходження від абстрактного до конкретного, абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, прогнозування інші специфічні прийоми і методи.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні шляхів зменшення обсягів відмивання коштів в кіберпросторі.

Структура і обсяг роботи. Робота складається з трьох питань, вступу, висновків, переліку використаних джерел, що містить 63 найменування та викладена на 112 сторінках. В роботі є 5 рисунків та 4 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

1.1. Історичний та понятійний зміст сутності відмивання коштів в Україні та закордоном

Щоб визначити, якими способами та засобами необхідно вирішити проблему запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, слід спочатку звернутися до визначення цієї категорії.

У вітчизняній та закордонній юридичній літературі існують різні погляди на походження терміну "відмивання коштів". Так, кримінолог Е.А. Іванов обґрунтовує думку про те, що цей термін виник та був міцно закріплений на практичному та науковому рівні у Сполучених Штатах на початку 80-х років через збільшення незаконного розподілу лікарських засобів та збільшення доходів від такого роду злочинної діяльності [22]. За твердженням британського адвоката В. Гілмора, цей термін порівняно довгий час використовувався співробітниками правоохоронних органів США як професійний жаргон [56]. Термін "відмивання коштів" виник в США у 1920-х роках. Пройшло століття, і його використовували американські поліцейські у відношенні пралень, які належали мафіозним групам. Такі групи продемонстрували активний інтерес до придбання пралень, багато з яких уже належали злочинним групам, оскільки вони дозволяли на законних підставах надавати кошти, отримані від злочинної діяльності [62]. Проте широке поширення цей термін набув під час знаменитого політичного скандалу Уотергейта в Сполучених Штатах в середині 1970-х років, і в правовому контексті термін "відмивання коштів" використовувався в офіційному сенсі під час суду в Сполучених Штатах у 1982 році, що було пов'язано з

конфіскацією легалізованих (відмитих) доходів від колумбійських наркотиків [56].

Існуючі джерела вказують на те, що легалізація (відмивання) злочинних доходів має досить давнє походження. Це явище так само старе, як і гроші, тому для того, щоб прояснити суть предмету дослідження, необхідно розглянути історичні аспекти законотворення, які безумовно пов'язані з цією проблемою.

Історично-ретроспективний аналіз ряду літературних джерел свідчить про наявність доказів у часи Римської республіки (508-30 рр. до н.е.) щодо дій, схожих на легалізацію (відмивання) майна. Солдати повернулися з поїздок з валізами, наповненими грошима та трофеями. Риму не потрібно було виробляти товари – вони збирали гроші з усього світу. Патриції і верхній середній клас відмивали (в буквальному та переносному сенсі) майно, здобуте у війнах. Найцінніші речі (певні дорогоцінні продукти) були присвоєні, хоча вони повинні були бути передані державі. Здобутки від розграбованих провінцій стимулювали корумпований та егоїстичний спосіб життя. Сенат прийняв закони, які обмежували витрати на банкет та одяг, але оскільки самі сенатори не звертали уваги на ці обмеження, інші не занадто турбувались про їхнє дотримання [14, с. 26].

З переходом Риму до професійної армії (1 ст. до н.е.) і набуття солдатами спеціального правового статусу та для підтримки дисципліни та боротьби з порушеннями обов'язкової військової служби встановлено певний набір правил про військові злочини та особливі види покарання, яким можуть піддаватися лише воїни. Крім державної зради, ухилення від військової служби, втрати зброї, джерела згадують про незаконне присвоєння та розкрадання майна, включаючи певні цінності та речі, отримані в військових кампаніях, але не передані державі. Порушення цих правил каралося смертною карою. У 16 ст., коли потік викрадених срібла та золота, що потрапив з Нового Світу в Європу, різко збільшив обсяг грошей, що знаходився в обігу, збільшення кількості «дорогоцінного металу» співпало з

підвищенням цін, що дало всі причини розрізняти в цьому причинно-наслідковій зв'язки. Швидкій інфляції завжди передувало стрімке зростання грошової маси, що змусило державу вжити належних заходів, зокрема юридичних, проте вони не завжди були ефективними.

Середньовічна Іспанія значно випередила інші європейські країни з точки зору кількості імпортного золота та срібла, здобутого піратством, що уповільнило економічний, зокрема, промисловий розвиток країни. Країна, що має великий обсяг коштів, не бачила сенсу у розвитку ремесла та промисловості. Легше було імпортувати необхідні товари ззовні [2, с. 37].

Деякі дослідники простежують зв'язок сучасних типів відмивання коштів з діями, що мали місце в середньовіччі.

Коли католицька церква заборонила лихварство, вважаючи це не тільки злочином, але і смертним гріхом, купці та їх родини, приховуючи отримання відсотків за кредитами, використовували різні технології для відмивання кримінальних коштів, які практично не відрізнялися від сучасних. Наприклад, продавці погодилися штучно збільшити курс обміну, щоб покривати відсотки, зазначивши, що відсотки по платежах є спеціальною премією за компенсацію за ризик або плату за несплату, а той, хто давав, і той, хто взяв гроші, погодився на таку затримку з комісією, яка нібито відбувається [59].

Привертає увагу так званий "золотий вік" піратства, яке набуло поширення з розвитком торгівлі між Європою та Америкою, Африкою та Індією.

Існують факти, що свідчать про досить швидке перетворення вкраденого майна на готівку за допомогою певних схем, в яких брали участь люди, досить відомі тоді в Америці. З Чарльстона, Південної Каліфорнії до Нью-Йорка та Бостона "чесні" торговці та чиновники були учасниками схем по відмиванню піратських краденого товару. Фактично, деякі міста були залежними від контрабанди або піратства.

Піратство було дорогим бізнесом. Захопивши у морських битвах корабля, піратам потрібно було їх підтримувати, забезпечити екіпажу закладами і зарплатою, придбати порох пороху. Деякі з цих потреб можуть бути задоволені крадіжками, але досить багато піратів отримали все, що вони вимагали у друзях. Оскільки торговці постачали морське обладнання, продукти харчування, одяг, пиво, вино та боєприпаси, корумпований уряд не помітив присутності мародерів [58].

У піратів схема з відмивання грошей базується на розподілі нагробованого між поважними американськими купцями, які перетворили іспанські монети в шилінги, корони і гінеї. Пірати діяли відкрито, і купці охоче приймали запропоновану платню за доставку.

У випадку відмови від піратської торгівлі багато хто повертався до Англії. Це було можливо, оскільки статок, незважаючи на його походження, було оголошено заробленим у нібито законному бізнесі в колоніях без будь-яких додаткових перешкод. Інші користувалися захистом, купленими в Америці.

Аналогічно піратам, які уникали країн, де існують жорсткі закони, що роблять неможливим легалізувати свій капітал, сьогодні злочинці в намагаються працювати в тих юрисдикціях, де немає законів, що контролюють фінансову діяльність та боротьбу з відмиванням грошей.

Зазначені факти про легалізацію незаконно отриманого майна враховуються надалі при формуванні кримінального законодавства. Кримінальна відповідальність також передбачалася за продаж майна, попередньо викраденого або отриманого силою, а також придбання нерухомого майна від особи, що нелегально володіє ним та є близьким до легалізації злочинних доходів у сучасному розумінні [50].

Вперше термін "відмивання" (коштів, майна тощо) в сучасному значенні цього слова починає використовуватися в новітній історії. Наприкінці 20-х років двадцятого століття в Чикаго (США) це слово було використано для позначення дій, пов'язаних із введенням грошей, отриманих

внаслідок незаконної реалізації алкогольних напоїв в правовий оборот (як правило металевих монет).

Як відомо, у 1920 році у Сполучених Штатах у формі 18-ї поправки до Конституції набув чинності "Сухий закон", прийнятий Конгресом ще в 1917 році, що забороняв виробництво, продаж та транспортування алкогольних напоїв у країні. На практиці його реалізація отримала жорсткий супротив середнього класу, та кожного, хто так чи інакше був залучений до обороту алкогольних напоїв, а також більшості споживачів. Таємне виробництво та контрабанда таких напоїв стало широко поширене, на чорному ринку вони продавалися за дуже високими цінами. На контрабанді та незаконній торгівлі спиртним особливо наживалися розгалужені на той час організовані злочинні співтовариства й інші злочинні організації.

У зв'язку з різким зростанням рівня самоорганізації злочинців та надприбутків, які були отримані внаслідок незаконного обігу алкоголю, закономірно виникла необхідність легалізувати отримані доходи, вводячи їх до законного обігу з метою "очищення" та "відмивання" для подальшого відтворення капіталу.

Отримані таким чином кошти спочатку активно інвестували в нерухомість, продаж продовольчих та промислових товарів, транспорт (наприклад, приватні таксі), сферу побутових послуг, що збільшувало вже і так поширені масштаби тіньового сектора економіки. Пізніше кошти, отримані від торгівлі алкогольними напоями, почали проникати в банківський сектор, не обходячи діяльність із традиційно високим ступенем криміналізації, зокрема торгівлею зброєю, порнографічною продукцією, азартними іграми тощо.

Величезні суми готівкових коштів, отриманих внаслідок цих видів незаконної діяльності, необхідно було легалізувати та подати як законний дохід. Одним із способів цього було придбання цілком законного бізнесу, в якому законний капітал змішувався з незаконними, наприклад, з доходами від продажу алкогольних напоїв, наркотиків. Зокрема, в Чикаго гангстер,

якого звали Аль Капоне, для цієї мети обрав пральні машини, оскільки вони працювали за готівку та ідеально підходили для змішування доходів. Пральні машини, які працювали при закиданні монети, були надійним засобом приховування тіньового капіталу як законного. "Змішування" доходи від прання одягу з доходами, отриманих злочинним шляхом, Аль Капоне подавав останні як здобуті законним способом. Протягом дня величезні суми "брудних" грошей, що пройшли через автоматичну пральну систему, перетворювалися на "чисті". Після викриття засобами масової інформації цієї справи термін "відмивання грошей" став широко поширеним. У майбутньому цей термін використовувався стосовно інших методів, які забезпечували узаконення нелегального доходу [63, с. 242].

Термін "прання" або "відмивання" у довіднику "Слова та фрази" 1961 р. (West Publishing Co.) було інтерпретовано як "миття" (наприклад, одяг), прання та прасування або пральні преси (наприклад, мити сорочки). Проте в тому ж довіднику в 1989 році він підкреслює ще один зміст поняття "відмивання": "процес, за допомогою якого гроші, отримані від злочинної діяльності, можуть вільно обмінюватися без відстеження їх походження" [37, с. 116]. Також в Оксфордському словнику термін визначається на основі двох позицій:

- прати і прасувати (одяг тощо);
- передача коштів, отриманих від вчинення злочину іноземним банкам, легального бізнесу тощо, які маскують їх джерело походження (наприклад, злочинна група, яка відмила викрадені кошти через власну мережу ресторанів) [60, с. 827].

Визначивши походження терміну, об'єктивність використання синонімів, логічно перейти до визначення поняття "відмивання коштів", яке сьогодні зустрічається в різних джерелах, переважно в документах зовнішньої внутрішньої політики щодо боротьби проти злочинності. Наприклад, Міжвідомча Група з боротьби з відмиванням коштів, створена у Великобританії, у своїй програмі (1993 рік) визначає відмивання грошей як

процес, за допомогою якого правопорушники прагнуть приховати справжнє походження та право власності на доходи від незаконних дій [22, с. 112].

В основному, більшість визначень досить схожі за загальними характеристиками. У той же час вони іноді суттєво відрізняються і не завжди об'єктивно відображають сутність самого явища. Більшість посилається на визначення Президентської Комісії США з організованої злочинності: відмивання коштів – це процес, за допомогою якого приховується існування, незаконне джерело або незаконне використання доходів. Далі ці доходи приховуються з метою надання їм видимості законності.

У міжнародно-правових документах немає чіткого визначення терміну "відмивання коштів". Це явище, як правило, розглядається у формі процесу, внаслідок якого кошти або інші активи, набуті злочинним шляхом, приховуються, розміщуються, передаються або передаються через іншу фінансову систему. Також рух здійснюється через інші ринкові інститути або вони використовуються по-іншому у господарській діяльності, де в будь-якому випадку результат є поверненням до власника у "відтвореній" формі, з тим щоб забезпечити їх законність.

Вперше спроба більш повно визначити термін "відмивання коштів" була встановлена в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, прийнятої 19 грудня 1988 року у Відні (Віденська конвенція) [28].

У пункті 1 статті 3 Конвенції зазначено: "Кожна сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для криміналізації дій відповідно до її законодавства, коли вони здійснюються навмисно". І тоді вказуються дії, пов'язані лише з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин.

У грудні 1988 року Базельський комітет з банківського нагляду також прийняв Декларацію "Про запобігання злочинному використанню банківської системи з метою відмивання коштів " [54], в якій "відмивання

коштів" характеризується діяльністю злочинців та їх помічників пов'язаною з використанням банківської системи для:

- 1) здійснення платежів та переказів коштів, отриманих злочинним шляхом, з одного рахунку на інший;
- 2) маскуванню джерела фінансування та фактичного власника коштів;
- 3) зберігання банкнот у банківських сейфах.

Проте масштаби розподілу, рівень самоорганізації правопорушників та організованих злочинних груп, що займаються легалізацією (відмиванням) своїх доходів, призвели до значного збільшення доходів від інших видів незаконної діяльності. Такі доходи також стали інтенсивно вливатися в економічні системи багатьох розвинених країн. Природною реакцією на ці процеси було те, що в Конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року (Страсбурзька конвенція), правове регулювання цих відносин було розширено новим визначення поняття "дохід": будь-яка економічна вигода, отримана злочинним шляхом. Він може складатися з будь-якого майна, включаючи майно будь-якого виду, матеріальне майно або майно, виражене в правах, рухоме або нерухоме майно, а також юридичні документи або документи, що підтверджують право на таке майно або частку в ній [48, с. 243].

У всіх подальших міжнародно-правових актах повністю відтворене визначення поняття "відмивання грошей", наведене в Віденській конвенції ООН та Страсбурзької конвенції Ради Європи. Наприклад, Робоча група з боротьби з відмиванням коштів (FATF), створена в 1989 році, розробила рекомендації щодо запобігання поширенню цього злочину (1990 рік), закликаючи країни-учасники продовжити використання цього терміну для усіх доходів отриманих від вчинення серйозних злочинів [47, с. 21], а також, в яких, серед іншого, було передбачено, що кожна сторона повинна вжити необхідних заходів, у тому числі на законодавчому рівні, з метою визнання

відмивання грошей, як повного правопорушення, відповідно до Віденської конвенції [39, с. 96].

Детальне визначення поняття "відмивання коштів" дано в ст. 1 Директиви ЄС від 10.06.1991 р. (91/308 / ЄС) "Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів". Згодом це визначення було підтверджено в рамках Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 26 жовтня 2005 р. (2005/60 / ЄС) [46]: "Відмивання коштів" означає поведінку, про яку йдеться нижче, коли вона вчиняється навмисно:

- обмін або передача майна, якщо відомо, що таке майно виникло внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності, з метою приховування чи маскуванню незаконного походження майна або надання допомоги будь-якій особі, яка здійснює таку діяльність, ухилення від юридичних наслідків їхніх дій;

- приховування чи маскуванню справжньої сутності, джерела, місцезнаходження, місця, руху, прав щодо майна чи майнових прав, якщо відомо, що такі права виникли внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності;

- придбання, володіння або користування майном, якщо на момент отримання було відомо, що таке майно виникло внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності;

- участь у будь-яких акціях, асоціаціях з метою їх реалізації, спроби здійснення та надання допомоги, співучасть, допомога та консультації при реалізації будь-яких дій, зазначених у попередніх параграфах.

Знання, наміри або цілі, необхідні як елемент цієї діяльності, можуть бути результатом об'єктивних обставин, заснованих на фактах. Відмивання коштів слід розглядати навіть як діяльність, у результаті якої створювалася власність для відмивання, здійснювалася на території іншої держави-члена або на території третьої країни.

У 1993 році був розроблений ще один важливий документ міжнародного характеру – Типовий закон ООН про відмивання коштів з

продажу наркотиків, ст. 20 визначає правопорушення, трактування якого суттєво не відрізняється від того, що сформульовано в Віденській конвенції.

Згідно з Палермською конвенцією ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» від 15.11.2000 р. (ст. 6), Меридською конвенцією ООН «Проти корупції» від 31.10.2003 р. (ст. 23) [27] і Варшавською конвенцією Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності і фінансування тероризму» від 16.05.2005 р. (ст. 9) [29] під «відмиванням доходів від злочинів» розуміється:

- перетворення або передача майна, якщо відомо, що таке майно є доходом від злочину, з метою приховування злочинного походження цієї власності або для надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні основного правопорушення, для того, щоб вона могла уникнути відповідальності за свої дії;

- приховування справжньої природи, походження, місця розташування, способу розпорядження, руху, права на майно або його приналежність, якщо відомо, що таке майно являє собою доходи від злочину;

- придбання, володіння або користування майном, якщо на момент його отримання відомо, що таке майно – доходи від злочину;

- участь, причетність або змову для вчинення будь-якого злочину, визнаного таким згідно з цією статтею, спробою здійснити це, а також сприяння, співучасть, полегшення або надання поради щодо його здійснення.

Посилаючись на міжнародні документи, Бельгія, Італія, Німеччина та інші країни на початку 90-х років прийняли спеціальні закони, спрямовані на боротьбу з відмиванням коштів, які, зокрема, внесли кримінальну відповідальність за відмивання коштів. Проте концепція "відмивання коштів", яка була використана, мала досить загальну інтерпретацію. Таким чином, згідно з німецьким законодавством, це введення майнових об'єктів, отриманих від організованої злочинної діяльності, до правового фінансового та економічного обороту з метою їх маскуванню [25, с. 112].

Подібний підхід застосовується при прийнятті своїх національних законів та інших нормативних актів, спрямованих на боротьбу з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів більшості європейських країн. Існує різниця в законодавстві при визначенні переліку дій, які можуть бути джерелами коштів, які не потребують легалізації.

Таким чином, згідно з нормами міжнародного права до відмивання коштів відноситься будь-яке діяння, спрямоване на приховування злочинного характеру походження відповідних доходів, а також пряме використання злочинних доходів навіть у тих випадках, коли їм не надається вигляд правомірного одержання. Розуміється, що при попаданні злочинних доходів у легальну економіку, підприємницька діяльність з використанням таких активів стає процесом їх відмивання.

1.2. Вплив легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на тінізацію економіки

Поява будь-якого соціального явища зумовлена особливостями історичного розвитку певного суспільства. Деякі соціальні явища, як посягання на життя людини, завжди сприймалися негативно в суспільстві, оскільки вони зазіхають на основи людського буття, хоча їх юридична оцінка залежить від розвитку суспільних відносин.

Розглядаючи феномен відмивання коштів, зважаючи на його соціальну обумовленість, слід враховувати, що це явище набуло якісно нового поширення в різних країнах у періоди соціально-економічних реформ та пов'язаних періодів економічної нестабільності. Його соціальну небезпеку слід оцінювати у взаємозв'язку з іншими небезпечними проявами, з'ясовуючи, наскільки легалізація сприяє існуванню та розвитку специфічних форм і видів організованої злочинності, тіньової економіки, корупції тощо. На нашу думку, саме в цьому полягають технологічні особливості

відмивання коштів, адже шляхом вчинення дій для впливу на цей незаконний процес вони об'єктивно створюють можливість впливу на ті соціально небезпечні явища, з якими вони тісно пов'язані.

На початку 90-х років минулого століття в Україні та інших країнах колишнього Радянського Союзу сформували передумови переходу економіки від тоталітарної, адміністративно-командної до ринкової економічної системи. Якісні зміни в соціальній системі були внесені як в економічні відносини, так і в самий спосіб життя населення. Результатом цих змін стало перетворення однієї системи в іншу, що базується на значних змінах відносин власності та лібералізації економічної активності.

У той же час цей період характеризується послабленням ролі держави у регулюванні соціально-економічних процесів, відставанні законотворчої діяльності від потреб державного контролю з урахуванням державних інтересів та основної маси населення.

Відсутність державного контролю неминуче призводить до збільшення злочинності у сфері економічної діяльності, зокрема, відмивання коштів, нелегального вивезення капіталу, розширеного відтворення економічного потенціалу злочинних груп та, як наслідок, розбалансування економічної системи та підриву соціальної рівноваги. Це стає поштовхом до різкого соціального розшарування та диференціації населення за рівнем доходів, зростає кількість випадків антисоціальної поведінки, активізується боротьба між соціальними групами, що відбувається поза правовим полем тощо. За відсутності послідовних соціальних реформ відбувається зубожіння, люмпенізація та маргіналізація значної частини населення. В умовах незаконного збагачення інших людей це спричиняє гострі соціальні розбіжності з величезним криміногенним потенціалом [20, с. 29].

Наслідком соціально-економічного дисбалансу в суспільстві, крім соціальної стратифікації, стало широкомасштабне розповсюдження тіньової економіки, яка є основним виробником і споживачем "брудного" капіталу. На початковому етапі ринкової трансформації революційні зміни в системі

управління та економічних відносин, процесі розподілу засобів виробництва не могли не викликати зростання фіктивного сегменту тіньової економіки. І хоча таке зростання суттєво зменшило падіння офіційного ВВП, проте, чим вищий був цей спад, тим більша його частина перейшла в "тінь".

Розуміння концепції "тіньової економіки" є основною умовою розуміння місця, ролі та значення інституту антилегалізаційного фінансового моніторингу в системі макро- і мікрорівневих заходів стримування окремих деструктивних проявів, які неминуче виникають у різних соціально-економічних системах з урахуванням опортуністичних чинників поведінки соціальних одиниць.

Тіньова економіка є явищем, яке в Україні сьогодні залишається дуже низькорегульованим. Серед його дослідників немає єдності в розкритті змісту відповідної концепції. З об'єданого переліку підходів до вивчення тіньової економіки доцільно виділити наступні:

- за ступенем узагальнення: теоретичне та прикладне;
- за дисциплінарною ознакою: правовий, економічний, соціологічний, кібернетичний (системно-структурний), міждисциплінарний;
- відповідно до критерію передачі економічних відносин до тіньової економіки: бухгалтерський та статистичний, формальний юридичний, економічний та правовий, кримінологічний, комплексний;
- за цілями дослідження: фундаментальний теоретичний аналіз, статистична оцінка, оптимізація соціально-економічної політики, поліпшення правозастосування, економічна безпека [3, с. 141].

В рамках економічного підходу об'єктом дослідження є вплив тіньової економіки на економічну політику держави, розподіл та використання економічних ресурсів, а також методи оцінки тіньової економіки. Важливим компонентом економічного підходу є вивчення тіньової економіки в інституційному контексті.

Економічний підхід до аналізу тіньової економіки дозволяє виділити принаймні чотири його основних компоненти: неформальну економіку

(економіку домогосподарства), невраховану економіку (не в системі національних рахунків), приховану (ухилення від сплати податків) та незаконну (кримінальну) економічна діяльність [16, с. 72].

Узагальнюючи існуючі підходи до вивчення тіньової економіки, доцільно підкреслити наявність у цьому системному утворенні двох протилежностей – конструктивності та деструктивності.

Конструктивним в тіньовій економіці є її виробничий сектор (неврахована, неофіційна, неформальна економічна діяльність, яка забезпечує приріст доданої вартості), а деструктивним початком в ній є нелегальний сектор (кримінальні злочини незаконної економічної діяльності - наркобізнес, нелегальна торгівля зброєю, проституція, а також корупція, рейдерство, рекетинг, розкрадання, фіктивне підприємництво, фіктивне банкрутство, нецільове використання бюджетних коштів, шахрайство з цінними паперами, корупція та зловживання службовим становищем, які не створюють додаткової вартості, але суттєво впливають на перерозподіл від створеного у формальному секторі додаткової вартості на користь незаконної ділової одиниці суспільства). Це проілюстровано на рис. 1.1

Рис. 1.1. Конструктивна й деструктивна підсистеми тіньової економіки [7, с. 244]

У той же час ми відзначаємо, що чинники конструктивної підсистеми тіньової економіки пов'язані, перш за все, з прогалинами в системі

державного регулювання національної економіки (вказані чинники не є об'єктом антилегалізаційного стримування), тоді як чинники деструктивної (кримінальної) підсистеми тіньової економіки мають як внутрішні, так і зовнішні джерела, основою яких може стати інституційна неспроможність держави стримувати потоки доходів, одержаних злочинним шляхом від вливання їх у національну фінансову систему.

Відомий дослідник явища тіньової економіки Ю.В. Латов пропонує подібний до зазначеного вище підхід до типологізації тіньової діяльності, прийнявши за основний критерій її відношення до «білої» (офіційної) економіки, виділяючи при цьому три наступні її сектори (див. рис. 1.2.).

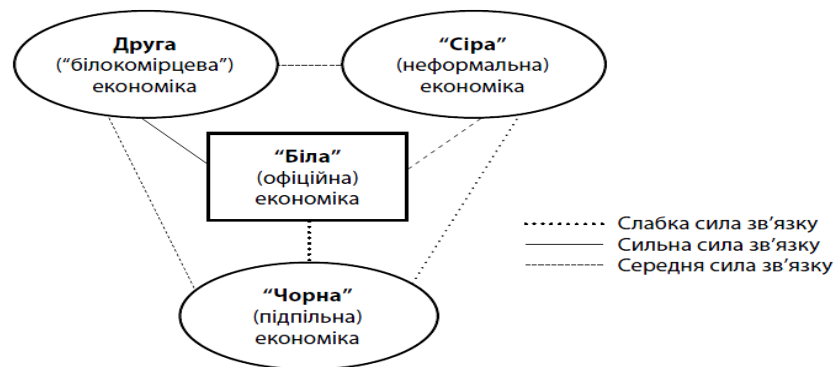

Рис. 1.2. Сектори тіньової економіки [36, с. 284]

З вищенаведеного рисунку можна зробити узагальнення, що друга ("білокомірцева") економіка, про яку ми будемо обговорювати нижче, найбільше пов'язана з легальною ("білою") економікою, але на цьому етапі ми відзначаємо, що саме друга економіка є інтелектуальним каталізатором сірої "тіньової економіки" (неофіційна, прихована, нефіксована у статистичній звітності). В той же час найбільш небезпечною з точки зору соціальної деструктивності є зв'язок економіки "білокомірцевої" (професійна діяльність висококваліфікованих представників з фінансової та правової професій) з "чорною" (підпільно-кримінальною) економікою. Ще однією характерною рисою другої ("білокомірцевої") економіки, за словами Ю.В. Латовим, є те, що вона не виробляє будь-яких товарів, робіт чи послуг,

але лише сприяє неформальному (зокрема кримінальному) перерозподілу суспільних благ.

Багато дослідників тіньової економіки вказують на неможливість її остаточного подолання, беручи до уваги взаємозв'язок між двома протилежними сторонами економіки будь-якого суспільства – офіційною та неофіційною, світлої та тіньової. Головне питання, яке задають представники цієї групи дослідників, - це відповідь на питання: яке співвідношення між тіньовою та легальною економікою? Суть постулатів, які висуває зазначена група вчених, полягає в тому, що подолання тіньової економіки та його повне знищення неминуче призведе до правового колапсу, оскільки лише в їх діалектичній єдності та опозиції є механізм соціального розвитку [9; 31].

Припускаючи справедливості вказаного, варто ще раз підкреслити необхідність чіткого розмежування між кримінальною (руйнівною) та конструктивною складовою відтворення економіки та відзначити, що основна увага державних органів правопорядку, наглядових, регуляторних, судових та інші органи влади повинні бути спрямовані на зменшення частки злочинної економіки в структурі тіні.

Виокремлюючи вплив компонентів тіньової економіки на економічний розвиток держави, ми пропонуємо структурувати викладене бачення тіньової економіки за кількома критеріями, як показано на рис. 1.3.

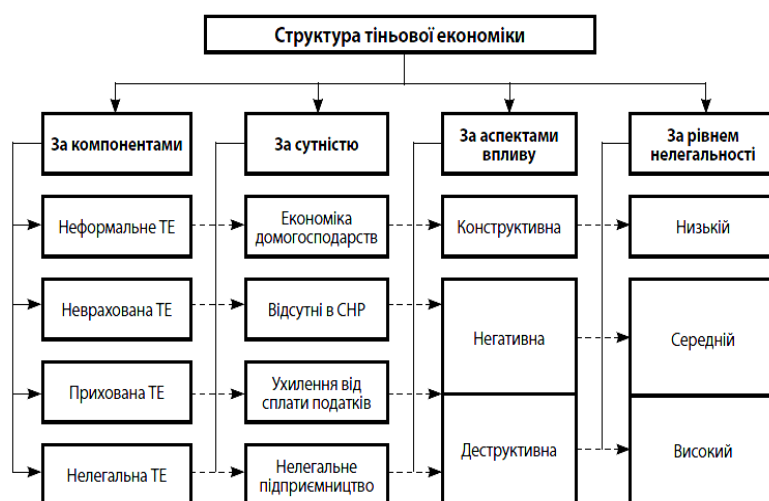

Рис. 1.3. Структура тіньової економіки [6, с. 195]

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що в тіньовій економіці існує особливий тип підприємництва – тіньове підприємництво. Тіньове підприємництво – це специфічний вид економічної діяльності, який, у свою чергу, можна класифікувати за наступними критеріями:

- по-перше, це діяльність у сфері неформального, незареєстрованого, прихованого та незаконного виробництва легальної продукції; виконання легальних робіт; надання легальних послуг. Іншими словами, це поєднання неформальних, незареєстрованих, прихованих незаконних зв'язків між покупцями та продавцями легальних товарів, робіт та послуг;

- по-друге, це поєднання легальних, а також неформальних, неврахованих, прихованих незаконних зв'язків між покупцями та продавцями незаконних товарів, робіт і послуг (виробництво та реалізація наркотичних засобів, незаконне виробництво та реалізація зброї, викрадення та продаж автотранспортних засобів, незаконна торгівля цінними паперами та антикваріатом, незаконні операції на ринку фінансових послуг, незаконна трансплантація органів, торгівля людьми, організована проституція, незаконні азартні ігри, шахрайство, рекет, розкрадання майна з подальшим його продажем, неналежне використання бюджетних коштів, контрабанда, фіктивне підприємництво, надання послуг з відмивання нелегальних доходів за плату тощо).

На підставі запропонованого аналізу структури тіньової економіки незаконне (кримінальне) підприємництво може бути визначено як цілісне тіньове підприємництво, зміст якого зводиться до серії ділових операцій з виробництва та реалізації нелегальних товарів, робіт та послуг.

У той же час головна ознака нелегальності підприємництва – це не спосіб ведення ділових операцій (законних чи незаконних), а нелегальність суб'єкта господарської діяльності підприємства (виробництво нелегальних товарів, виконання нелегальних робіт і надання нелегальних послуг). Водночас, вирішальним компонентом сучасного нелегального підприємництва з точки зору забезпечення його ефективності та максимізації

загальної корисності для своїх суб'єктів є надання послуг з відмивання доходів від злочинності.

Для конкретизації концепції "нелегального (кримінального) підприємництва" ми пропонуємо структурувати економічну діяльність, як показано на рис. 1.4.

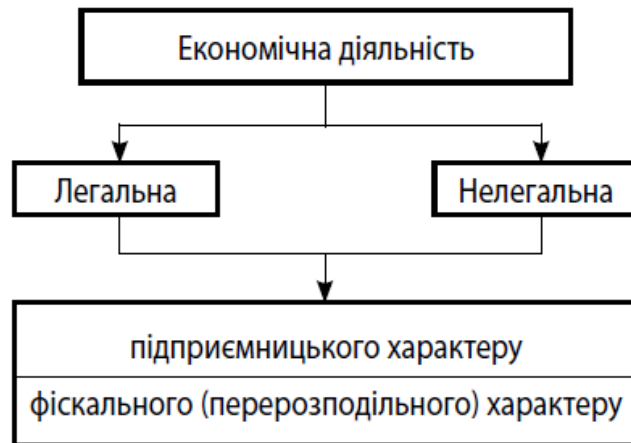

Рис. 1.4. Структура економічної діяльності за ознакою легальності

Фактично, як легальна, так і нелегальна економічна діяльність характеризується наявністю виробничої та перерозподільної складової. З точки зору аналізу нелегального підприємництва, доцільно зазначити, що її фіскальна компонента (надання послуг з відмивання доходів від злочинної діяльності) відіграє вирішальну роль у контексті мотиваційної складової, можливостей реінвестицій та фінансової життєздатності організовані форми кримінально-орієнтованої діяльності.

Результати досліджень тіньової економіки та її складової – кримінального бізнесу в інституційному контексті свідчать, що розвиток будь-якої економічної системи визначається структурою культури, яка являє собою поєднання стереотипів та цінностей, що впливають на поведінку суб'єктів господарювання і, зокрема, визначає специфіку нелегального розвитку бізнесу як організовані форми незаконної господарської діяльності.

Підприємництво є джерелом важливих конституційних зобов'язань своїх суб'єктів для суспільства та держави. Стаття 13 Конституції України

визначає зобов'язання суб'єкта господарювання організувати свою діяльність таким чином, щоб виконувати вимоги статей 43, 44, 45, 54 Конституції України в контексті виконання його конституційної ролі – забезпечення соціально-економічного розвитку держави. У той же час нелегальне підприємництво, зважаючи на його відверто руйнівний (кримінальний) характер, саме за його існуванням посягає на встановлений конституційний лад в країні, оскільки через неконтрольований потік нелегального доходу та відповідних корупційних механізмів воно прагне до узурпації державної влади, отримання впливу на фінансові установи, контролювати найбільш прибуткові об'єкти реального сектору економіки, створюючи таким чином загрози національній, економічній та фінансовій безпеці держави.

Поширення тіньової економіки неможливе без органічно важливого процесу легалізації злочинного походження доходів в обіг, оскільки воно діє, по-перше, як замовник неврахованих коштів, по-друге, як найбільший виробник нелегальних доходів. Вплив цього чинника стимулює процес відмивання коштів до розширення масштабу. Незаконна діяльність, що генерує прибуток, зокрема вчинення злочинів, виходить за межі сфери, що регулюється економічними законами та принципами. При цьому капітал, отриманий таким способом, витрачається на придбання нових товарів і послуг, вводиться в легальний економічний оборот, що викликає економічний дисбаланс (зростання цін, інфляцію тощо).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що, виконуючи свою специфічну функцію, відмивання коштів стає механізмом, який забезпечує зв'язок між законною та нелегальною економікою. Головний аргумент – офіційна і нелегальна економіка існує в симбіозі, сполучною ланкою між якими є процес відмивання грошей. Якщо не буде відмивання грошей, нелегальна економіка буде руйнуватися від браку ресурсів. У зв'язку з цим, на думку автора, зворотне твердження також правильне; у випадку ефективної боротьби з тіньовою економікою зменшується попит на відмивання коштів.

Як явище, яке пов'язує легальну та нелегальну економіки, відмивання коштів є динамічним процесом. Новітні методи та технології можуть бути використані для створення гармонійних, адаптивних та гнучких стратегій, які дозволять бізнесменам рухати власні ресурси між двома економіками в будь-якому напрямку та на постійній основі. Відмивання коштів у цьому процесі є ключовим з огляду на три причини. По-перше, це дозволяє кримінальним структурам залучати ресурси з легальної економіки та використовувати їх як інвестиції у свою злочинну діяльність. По-друге, це сприяє диверсифікації через інвестиції в інші офіційні та неформальні підприємства. По-третє, це дозволяє використовувати послуги, пропоновані в офіційному секторі фінансових послуг, для захисту незаконно отриманих коштів від інфляції. Таким чином, відбувається злиття нелегальної та офіційної економічної діяльності. Кримінальні торговці мають доступ до фінансових ресурсів, отриманих від незаконних дій, для інвестування у формальну економіку, і навпаки, вони можуть використовувати власний дохід для подальшого інвестування в незаконну діяльність.

З 1991 року по теперішній час розроблено безліч правових актів, спрямованих на запровадження ефективної регуляторної політики у цій сфері. Систематичний процес прийняття рішень з широкого спектру питань регулювання бізнесу розпочався в Україні у 1998 році. Саме з 1998 року в національну нормотворчу практику входить термін «дерегулювання підприємницької діяльності», який окреслює сукупність дій, спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність шляхом усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод [10, с.123]. Передбачалося, що ефективні заходи щодо дерегулювання ділової активності стануть ефективним важелем у процесі ліквідації національної економіки, значного покращення інвестиційного клімату в країні, подолання перешкод, пов'язаних з недосконалим законодавчим та адміністративним регулюванням бізнесу, та вдосконалення регуляторних система прийняття рішень. Питання, пов'язані з

покращенням державного регулювання підприємництва, не втрачають своєї актуальності в наш час.

У той же час ми відзначимо, що базовим компонентом регуляторної політики щодо стримування нелегального (кримінального) підприємництва є фінансова політика декриміналізації економіки, а це означає використання різноманітних інформаційних важелів антилегалізаційного інституту фінансового моніторингу з метою зменшення кількості та обсягу нелегальних господарських операцій та їх відповідне відображення в фінансовій документації.

В Україні значна увага приділялася поліпшенню державного регулювання легального підприємництва, що, до недавнього часу поєднувалася з абсолютною відсутністю системної уваги до нелегальної економічної діяльності. З огляду на це, на відміну від дерегуляції легального підприємництва, явище нелегального підприємництва вимагає істотного підвищення контролюючої спроможності держави щодо його мінімізації.

Велику роль відіграють закони та підзаконні акти, за якими держава регулює поведінку суб'єктів господарювання. Саме законодавча база дозволяє згладити багато негативних наслідків сучасного ринку. Проте недосконала, неповна, неефективна, неактуальна інституційна база державного регулювання економіки є головною причиною розвитку деструктивної складової ринку з усіма її негативними наслідками.

1.3. Кіберзлочинність та відмивання коштів у банківському секторі

Питання пошуку шляхів упередження та протидії злочинам з використанням інформаційно-комунікаційних систем уже тривалий час знаходиться у сфері уваги як державних органів, так й міжнародної спільноти.

Беручи до уваги, що розвиток технологій йде швидше ніж приймаються нормативно-правові акти, якими вони регулюються, а об'єми незаконно одержаних коштів кіберзлочинцями зростають, необхідно на постійній основі знаходити шляхи вирішення нових задач, пов'язаних з такими сферами, як захист даних, транскордонний доступ правоохоронних служб до даних та обмін інформацією між державними та приватними структурами.

Міжнародна спільнота, враховуючи можливі негативні наслідки цього явища, знаходиться у постійному пошуку заходів, які дозволяють мінімізувати загрози впливу кіберзлочинності на суспільство. Останніми роками спостерігається значна активність в прийнятті міжнародних та регіональних документів, спрямованих на протидію кіберзлочинності, які включають як обов'язкові, так й необов'язкові до виконання вимоги [33, с. 12].

Відповідно до дослідження, проведеного Управлінням Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності на тему «Всебічне дослідження проблеми кіберзлочинності та відповідних заходів з боку країн-учасниць, міжнародної спільноти та приватного сектору», можливо виділити 5 груп документів, в які входять документи, розроблені в контексті або під егідою:

- I) Ради Європи чи Європейського Союзу;
- II) Співдружності незалежних держав або Шанхайської організації співробітництва;
- III) міждержавних африканських організацій;
- IV) Ліги арабських держав;
- V) Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) [32, с. 24].

Всі ці документи в значній мірі доповнюють один одного, в тому числі в частині, що стосується концепцій та підходів, описаних в Конвенції Ради Європи про злочинність у кіберпросторі, прийнятій 23 листопада 2001 року в Будапешті, Угорщина (далі – Будапештська конвенція). На даний час Будапештська конвенція є фундаментом для розробки законодавства у

боротьбі з кіберзлочинами як для кожної країни окремо, так і для загальносвітового законодавства.

Будапештська Конвенція вимагає від держав:

- криміналізувати атаки на комп'ютерні дані і системи (тобто незаконний доступ, нелегальне перехоплення, втручання в дані, втручання у систему, зловживання пристроями), а також правопорушення з використанням комп'ютерів (підробка і шахрайство), правопорушення, пов'язані зі змістом (дитяча порнографія) та правопорушення у сфері авторських і суміжних прав;

- вдосконалювати законодавство для того, щоб компетентні органи змогли проводити розслідування кіберзлочинів і зберігати електронні докази найефективніше, включаючи термінове збереження комп'ютерних даних, термінове збереження і часткове розкриття даних про рух інформації, обшук і арешт комп'ютерних даних, збирання даних про рух інформації у реальному масштабі часу, перехоплення даних змісту інформації;

- розширювати міжнародне співробітництво з іншими країнами-учасницями Конвенції через загальні (екстрадиція, взаємна допомога, добровільне надання інформації тощо) і спеціальні заходи (термінове збереження та розкриття збережених даних про рух інформації, взаємна допомога щодо доступу до комп'ютерних даних, транскордонний доступ до комп'ютерних даних, створення цілодобових мереж тощо).

Комітет Конвенції проти кіберзлочинності (Т-СУ) був створений для того, щоб допомогти країнам-учасницям обмінюватися інформацією і розглядати необхідність внесення доповнень або протоколів до Конвенції.

Крім того, в 2006 році Рада Європи ініціювала Міжнародний проект по боротьбі з кіберзлочинністю, який направлений на те, щоб сприяти країнам в питаннях вдосконалення законодавства, навчання співробітників правоохоронних органів, органів прокуратури і суддівського корпусу, зміцнення співпраці між державним і приватним сектором, вироблення

заходів для захисту персональних даних, а також захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства.

Власну стратегію щодо вирішення проблем протидії кіберзлочинності розроблено також Європейським поліцейським відомством (Європол). На даний час Європол надає членам ЄС слідчу і аналітичну підтримку через свою систему онлайн-розслідувань і базу даних злочинів.

З січня 2013 року під егідою Європолу розпочав діяльність новий Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю. Серед пріоритетів Центру – розслідування шахрайства через онлайн-мережі, зокрема у системі електронного банкінгу та інших видах фінансової діяльності, протидія сексуальній експлуатації дітей через Інтернет, а також розслідування інших злочинів, що посягають на безпеку важливої інфраструктури та інформаційних систем ЄС.

Значну роль у подоланні проблем міжнародної співпраці у сфері боротьби з кіберзлочинністю відіграє ООН, яка приділяє достатню увагу питанням поширення злочинів, пов'язаних з використання інформаційних та комп'ютерних систем, та боротьби з таким злочинами. ООН неодноразово наголошувала на транснаціональному характері кіберзлочинів та необхідності координації у світовому масштабі заходів щодо запобігання таким злочинам та їх розслідування.

У травні 2011 року Управлінням ООН з наркотиків і злочинності та Міжнародним союзом електрозв'язку було підписано угоду про боротьбу з кіберзлочинністю, спрямовану на розроблення правових рамок та юридичних механізмів протидії загрозам.

З метою обмеження загроз та незахищеності в інформаційному просторі Міжнародним союзом електрозв'язку, як спеціалізованою установою ООН, розроблено:

- Глобальну програму кібербезпеки;
- Вказівки для дітей щодо захисту в онлайн-середовищі;

- Вказівки для батьків, опікунів та вчителів щодо захисту дитини в онлайн-овому середовищі;
- Вказівки для галузі щодо захисту дитини в онлайн-овому середовищі;
- Вказівки для директивних органів щодо захисту дитини в онлайн-овому середовищі;
- Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки [32, с. 47].

Експертами Управлінням ООН з наркотиків і злочинності також зазначається, що форми міжнародного співробітництва включають видачу злочинців, надання взаємної правової допомоги, взаємне визнання іноземних судових рішень та неофіційне співробітництво між правоохоронними органами різних країн. Крім того, нестійкий характер електронних доказів в рамках міжнародного співробітництва в кримінальних питаннях у сфері кіберзлочинності вимагає своєчасного надання відповідей та наявності можливостей звертатися з проханням щодо проведення спеціалізованих слідчих дій, таких як збереження комп'ютерних даних.

На національному рівні попередження злочинності складається з стратегій і заходів, спрямованих на зниження ризику скоєння злочинів і нейтралізацію потенційно шкідливих наслідків для приватних осіб і суспільства. До числа оптимальних заходів в галузі попередження кіберзлочинності належать прийняття законів, стратегій протидії кіберзлочинності, ефективне керівництво, розвиток потенціалу органів кримінального правосуддя і правоохоронних органів, інформаційно-просвітницька діяльність, створення міцної бази знань і співробітництво між органами державного управління, громадами, приватним сектором і на міжнародному рівні.

На сьогодні в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «кіберзлочин» або «кіберзлочинність», є лише узагальнене поняття злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем та мереж електрозв'язку (розділ XVI Кримінального кодексу України (далі – КК України)), зокрема:

- несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (стаття 361 КК України);

- створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (стаття 361¹ КК України);

- несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (стаття 361² КК України);

- несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (стаття 362 КК України);

- порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (стаття 363 КК України);

- перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (стаття 363¹ КК України).

Крім того, діяльність кіберзлочинців кваліфікується за статтею 200 КК України – незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення [34].

Експертами Управлінням ООН з наркотиків і злочинності також зазначається, що визначення «кіберзлочинності» головним чином залежать від того, в яких цілях цей термін буде використовуватися. Основу

кіберзлочинності становлять обмежене число діянь, спрямованих проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних або систем. Однак, якщо цим не обмежуватися, то щодо діянь, що передбачають використання комп'ютера в цілях отримання особистого або фінансового прибутку або заподіяння особистої або фінансової шкоди, включаючи форми злочинів, пов'язаних з використанням персональних даних, і діяння, пов'язані з інформацією, яка зберігається в комп'ютері (всі вони входять в більш широке поняття «кіберзлочинність»), досить проблематично знайти всеосяжне юридичне визначення.

У глобальному плані спостерігається широкий діапазон кіберзлочинів, які включають злочини, що здійснюються в цілях отримання фінансової вигоди, злочини, пов'язані з використанням інформації, яка міститься в комп'ютері, а також злочини, спрямовані проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних систем .

Слід зазначити, що Будапештська Конвенція, як основоположний документ у сфері боротьби з кіберзлочинністю, надає умовну класифікацію кіберзлочинів, що поділяються на наступні категорії:

1) правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (так звані «CIA-злочини»), зокрема:

- незаконний доступ, наприклад, шляхом злому, обману і іншими засобами;
- нелегальне перехоплення комп'ютерних даних;
- втручання у дані, включаючи навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без права на це;
- втручання у систему, включаючи навмисне створення серйозних перешкод функціонуванню комп'ютерної системи, наприклад, шляхом розподілених атак на ключову інформаційну інфраструктуру;

- зловживання пристроями, тобто виготовлення, продаж, придбання для використання, розповсюдження пристроїв, комп'ютерних програм, комп'ютерних паролів або кодів доступу з метою здійснення «СІА-злочинів»;

2) правопорушення, пов'язані з комп'ютерами, включаючи підробку і шахрайство, здійснені з використанням комп'ютерів;

3) правопорушення, пов'язані зі змістом інформації, зокрема дитяча порнографія, расизм та ксенофобія;

4) правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав, наприклад незаконне відтворення і використання комп'ютерних програм, аудіо/відео і інших видів цифрової продукції, а також баз даних і книг [32, с. 111].

Згідно з класифікацією кримінальних злочинів, впроваджених КК України, поняття кіберзлочинності охоплює кримінальні правопорушення у сфері:

- використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (у сферах платіжних систем);

- обігу інформації протиправного характеру із використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку;

- господарських відносин та приватної власності, яка включає в себе незаконні фінансові операції та заборонені види господарської діяльності, що здійснюються за допомогою мереж електрозв'язку чи комп'ютерних мереж [34].

Водночас, з урахуванням мотивації злочинців, кіберзлочини вбачається за можливе умовно поділити на наступні категорії:

- кібершахрайство з метою заволодіння коштами;

- кібершахрайство з метою заволодіння інформацією (для власного користування або для подальшого продажу);
- втручання в роботу інформаційних системи з метою одержання доступу до автоматизованих систем управління (для навмисного пошкодження за винагороду або для нанесення збитків конкурентам);
- інші злочини.

Перша категорія злочину – присвоєння коштів, при якому шахраї використовують різноманітні способи, іноді змушуючи користувачів самостійно розкривати конфіденційні дані.

За інформацією Національного банку України, в банківській системі України найбільш розповсюдженими є наступні види кіберзлочинів:

1) банкоматне шахрайство:

- скімінг – виготовлення, збут та встановлення на банкомати пристроїв зчитування/копіювання інформації з магнітної смуги платіжної картки та отримання ПІН-коду до неї;
- використання «білого пластику» для «клонування» (підробки) платіжної картки та зняття готівки в банкоматах;
- Transaction Reversal Fraud – втручання в роботу банкомату при здійсненні операцій видачі готівки, яке залишає незмінним баланс карткового рахунку при фактичному отриманні готівки зловмисником;
- Cash Trapping – заклеювання диспенсеру для привласнення зловмисником готівки, яка була списана з карткового рахунку законного держателя картки;

2) шахрайство в торговельно-сервісних мережах:

- укладання фіктивних угод торговельного еквайрінгу для обслуговування підроблених платіжних карток;
- викрадення реквізитів платіжних карток, у тому числі із застосуванням технічних засобів їх «клонування»;
- операції на суму нижче встановленого ліміту без проведення авторизації;

- використання втрачених/викрадених/підроблених платіжних карток;

3) шахрайство в мережі Інтернет:

- викрадення реквізитів платіжних карток;

- проведення операцій із використанням викрадених реквізитів платіжних карток;

- діяльність щодо створення програмних засобів для викрадення реквізитів платіжних карток (створення фіктивних WEB-сайтів, поширення комп'ютерних вірусів та троянських програм, перехоплення трафіку тощо).

4) шахрайство в системах дистанційного банківського обслуговування (далі – ДБО):

- створення комп'ютерних вірусів та троянських програм для прихованого перехоплення управління комп'ютером клієнта з встановленим програмним забезпеченням ДБО;

- відкриття рахунків, проведення несанкціонованих операцій та отримання готівки в результаті несанкціонованих операцій у системах ДБО;

- отримання платежів від закордонних відправників через міжнародну систему SWIFT внаслідок втручання у роботу комп'ютерів та систем ДБО клієнтів закордонних банківських установ.

Найпоширеніші злочини, які відносяться до другої та третьої категорії – це злом баз даних та виведення з ладу комп'ютерних систем компаній і урядових організацій.

Також широко розповсюдженими є крадіжки інновацій або технологій і, звичайно, банальна крадіжка грошей. Одна із найбільш поширених схем, коли шахраї крадуть дані зарплатних рахунків співробітників компаній, які в подальшому продають їх на чорному ринку. Розцінки на таку специфічну інформацію починаються від кількох доларів США за рахунок. Є й інший варіант – залишити ці дані собі й просто перевести гроші з сотень і тисяч банківських карт на свій рахунок.

У межах даного дослідження найбільш детально розглянуто кіберзлочини, що здійснюються з метою або внаслідок яких виникає

фінансова або інша матеріальна вигода у вигляді незаконно одержаних доходів. В першу чергу, мова йде про використання інформаційно-комунікаційних систем та комп'ютерних технологій для доступу до приватної власності юридичних та фізичних осіб та подальших дій щодо управління чи розпорядження цією власністю. Зокрема, найбільшого розповсюдження на сьогодні серед кіберзлочинців набрало одержання доступу до коштів клієнтів банківських установ.

Слід зазначити, що стрімкий розвиток сфери інформаційних технологій постійно генерує нові види послуг, в тому числі у фінансовій сфері. Це, в свою чергу, змушує злочинців вдосконалювати свої здібності та вигадувати нові способи незаконного заробітку в кіберсередовищі.

В сучасних умовах системи ДБО (Клієнт-Банк, Інтернет-Клієнт-Банк, Інтернет-банкінг тощо) стали невід'ємною частиною фінансової системи як в Україні, так і у всьому світі.

Дистанційне банківське обслуговування (ДБО) – загальний термін для технологій надання банківських послуг на підставі розпоряджень, переданих клієнтом віддалено (без візиту до банку).

Система ДБО – це багатофункціональний програмно-технічний комплекс, що дозволяє клієнтам банку готувати і направляти в банк на виконання платіжні та інші документи, контролювати стан своїх рахунків, а також отримувати широкий спектр актуальної фінансової інформації без безпосереднього звернення до банку.

Використання системи ДБО безперечно має свої переваги. Насамперед слід виділити наступні:

- оперативність та економічність. Використання системи ДБО дозволяє з офісу здійснювати управління фінансовими потоками підприємства й істотно скорочує витрати робочого часу персоналу, пов'язані з відвідуванням банку;

- простота і зручність. Автоматизація процесу підготовки платіжних та інших документів, а також наявність програмного контролю щодо

заповнення обов'язкових реквізитів у документах значно спрощує користування підсистемами і дозволяє мінімізувати операційні помилки;

- безпека та ефективність. Система ДБО, за умови правильного використання, дозволяє збільшити безпеку і конфіденційність документообігу з банком; в будь-який момент отримати виписку, що містить інформацію про всі вхідні і вихідні документи в розширеному форматі, без відвідування банку.

В той же час, системи ДБО, як інструмент доступу до грошових переказів, сьогодні все частіше стають мішенню для кіберзлочинців.

Втручання в роботу систем ДБО найчастіше відбувається шляхом зараження комп'ютера вірусним програмним забезпеченням через шкідливу спам-розсилку, відвідування заражених сайтів або використання заражених магнітних носіїв.

Завантаження вірусу на комп'ютер жертви відбувається практично непомітно. Основне завдання вірусу на початковому етапі – це спостереження, збір інформації і передача його на комп'ютер шахраїв. Вірус може викрадати паролі доступу до систем ДБО, ключі електронного цифрового підпису, зчитувати реквізити платежів. Це також можуть бути програми, що відстежують появу на екрані вікна підключення до ДБО з метою подальшого перехоплення секретної інформації, яка вводиться в це вікно, або копіюють вміст буфера обміну в момент підключення до систем електронних платежів.

Мета шахраїв спотворити інформацію, сформувати за допомогою ДБО і провести платіж, який за змістом не буде виділятися в потоці звичайної діяльності жертви, але переведе гроші на рахунки підставної особи або фіктивної фірми, використовуючи звичайне для даного клієнта призначення платежу. В подальшому найчастіше кошти вкрадені з рахунку переводяться в готівку. Зняття готівки проводиться в основному через банкомати з метою уникнення спілкування з працівниками банку.

Платіжні картки в сучасних умовах є не лише засобом для отримання заробітної плати, пенсії або інших зарахувань, але й ефективним та зручним інструментом для повноцінного банківського обслуговування.

Використання платіжних карток дає змогу:

- зменшити обсяги використання готівки;
- додатково захистити грошові кошти (при втраті картки грошові кошти блокуються та залишаються на рахунку держателя картки);
- проводити операції не тільки в національній, але в іноземній валюті (мультивалютні картки);
- проводити розрахунки цілодобово та в різних країнах світу.

Значні обсяги фінансових операцій з використанням платіжних карток є основним чинником, який привертає до цієї сфери особливу увагу злочинців. З метою заволодіння коштами держателів платіжних карток злочинці вигадують найрізноманітніші способи. Це зокрема можуть бути:

- технічні пристрої, які встановлюються на банкомат з метою заволодіння платіжною картокою або грошима;
- електронні пристрої, які дозволяють зчитувати необхідну інформацію з платіжної картки або з клавіатури банкомату;
- зараження комп'ютерів спеціалізованими вірусами з метою отримання інформації щодо платіжних карток (шляхом підробки або злому сайтів, використання бот-мереж та розсилки шкідливого спаму);
- підробка платіжних карток з використання викраденої інформації;
- телефонне шахрайство (коли злочинці видають себе за співробітників банку та намагаються отримати необхідну інформацію).

Існує безліч видів шахрайства з платіжними картками та банкоматами (фішинг, фармінг, трешинг, скімінг, траппінг, фантом, шаттер, шиммінг тощо), але всі вони направлені на викрадення безпосередньо грошових коштів, платіжної картки або її реквізитів, таких як:

- номер картки;
- дата випуску/завершення дії картки;

- код CVV2 (тризначне число на звороті платіжної картки, служить кодом підтвердження операцій, що здійснюються в мережі Інтернет або за допомогою телефону);

- написання прізвища та імені клієнта латиною;

- ПІН-код.

При цьому, викрадена інформація може бути використана злочинцями не тільки для підробки платіжної картки або списання коштів, але й виставлена на продаж на спеціалізованих сайтах або форумах.

В межах даного дослідження, під кібершахрайством розуміється шахрайство, здійснене з використанням комп'ютерів, комп'ютерних мереж, в тому числі з використанням мережі Інтернет.

Слід зазначити, що в сучасних умовах значна частина традиційного бізнесу переходить у віртуальне середовище, що пояснюється стрімким розвитком мережі Інтернет. Це насамперед стосується розміщення в мережі Інтернет реклами товарів і послуг та Інтернет-торгівлі, яка є достатньо розповсюдженою в Україні та, у певних сферах, складає значну конкуренцію традиційній торгівлі.

Висновки до розділу 1

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що, виконуючи свою специфічну функцію, відмивання коштів стає механізмом, який забезпечує зв'язок між законною та нелегальною економікою. Головний аргумент – офіційна і нелегальна економіка існує в симбіозі, сполучною ланкою між якими є процес відмивання грошей. Якщо не буде відмивання грошей, нелегальна економіка буде руйнуватися від браку ресурсів.

Визначено, що методи відмивання коштів у наближеному до сучасного вигляді почали застосовуватись ще на початку минулого століття, і отримали

свою назву завдяки застосування недобросовісних економічних схем в пральному бізнесі.

Відповідно Директиви ЄС від 10.06.1991 р. відмивання коштів означає поведінку, при якій вчиняється навмисно: обмін або передача майна, якщо відомо, що таке майно виникло внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності, з метою приховування чи маскуванню незаконного походження майна або надання допомоги будь-якій особі, яка здійснює таку діяльність, ухилення від юридичних наслідків їхніх дій; приховування чи маскуванню справжньої сутності, джерела, місцезнаходження, місця, руху, прав щодо майна чи майнових прав, якщо відомо, що такі права виникли внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності; придбання, володіння або користування майном, якщо на момент отримання було відомо, що таке майно виникло внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності; участь у будь-яких акціях, асоціаціях з метою їх реалізації, спроби здійснення та надання допомоги, співучасть, допомога та консультації при реалізації будь-яких дій, зазначених у попередніх параграфах.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИЯВЛЕННЯ І ПРОТИДІЇ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

2.1. Аналіз рівня використання готівки в економіці України

Розуміння специфіки вчинення злочинних дій у системі відмивання коштів вимагає аналізу реального обігу капіталу в економіці. Зважаючи на значну частку грошових коштів в економіці України, це є значним засобом незаконних дій.

Загалом, грошові кошти в економічній системі використовуються для обслуговування:

- обігу товарів, робіт і послуг;
- розрахунки, не пов'язані безпосередньо з обігом товарів, робіт і послуг, а саме: розрахунки за виплатою заробітної плати, страхових внесків, пенсій, страхових виплат за договорами страхування, оплатою цінних паперів та виплатою ними прибутку тощо.

Загалом, Україна перебуває у групі країн з великою кількістю готівки в економіці, потреба в якій була сформована протягом років незалежності країни. Держава сформувала добре розвинуту інфраструктуру, орієнтовану на отримання грошових коштів та проведення транзакцій з ними, однак існує значний розрив у технологіях та безготівкових розрахунках з іншими країнами світу.

Основні обсяги готівки зосереджені у великих містах, зокрема: Києві, Дніпрі, Одесі.

Динаміка обігу готівки по регіонах представлена в таблицях 2.1 та 2.2.

Таблиця 2.1.

Статистична інформація щодо обігу (внесення та зняття) готівкової іноземної валюти в розрізі регіонів, 2015 – 9 місяців 2017 року [41]

Регіон (топ 10)	2015 рік (млн. грн)			2016 рік (млн. грн)			9 міс. 2017 року (млн. грн)			2015-9 міс.2017 року		
	Всього	у т.ч.		Всього	у т.ч.		Всього	у т.ч.		Всього	у т.ч.	
		ВН	ЗН		ВН	ЗН		ВН	ЗН		ВН	ЗН
Київ	93358	45063	53295	124622	67053	57569	181319	97638	83681	404299	209754	194545
Дніпропетровська	52614	28985	23629	43399	23596	19803	33715	16059	17656	129728	68640	61088
Одеська	42165	10986	31179	56719	19681	37038	72663	31589	41079	171552	62256	109296
Харківська	19594	7427	12167	26156	12197	13956	28458	13161	15297	74208	32785	41423
Львівська	19722	7360	12362	25922	12692	13230	26356	12784	13572	72000	32836	39164
Запорізька	11985	4018	7967	15415	6756	8659	14472	6133	8339	41872	16907	24965
Київська	7432	3458	4024	10975	6230	4745	18445	10010	8435	36902	19693	17204
Полтавська	8604	3267	5337	11134	5396	5738	12204	5556	6648	31942	14219	17723
Івано-Франківська	8323	2944	5379	11311	5671	5640	-	-	-	19634	8615	11019
Донецька	8999	2924	6075	13008	5308	7700	12141	4425	7716	34148	12657	21491

Таблиця 2.2.

Статистична інформація щодо обігу (внесення та зняття) готівкової національної валюти в розрізі регіонів, 2015 – 9 місяців 2017 року [41]

Регіон (топ 10)	2015 рік (млн. грн)			2016 рік (млн. грн)			9 міс. 2017 року (млн. грн)			2015-9 міс.2017 року		
	Всього	у т.ч.		Всього	у т.ч.		Всього	у т.ч.		Всього	у т.ч.	
		ВН	ЗН		ВН	ЗН		ВН	ЗН		ВН	ЗН
Київ	623359	325026	298333	701604	363214	338390	590576	307902	282674	1915539	996142	919397
Дніпропетровська	259078	119978	139100	271947	130683	141264	217773	107914	109859	748798	358575	390223
Харківська	216927	106785	110142	233372	115597	117775	192224	98271	93953	642523	320653	321870
Одеська	190401	104651	85750	219297	117852	101445	193391	103275	90116	603089	325778	277311
Львівська	166289	86723	79566	186016	93393	92623	156539	79349	77190	508844	259465	249379
Донецька	110601	47214	63387	116973	50465	66508	95848	42660	53188	323422	140339	183083
Запорізька	120339	59917	60422	130446	64668	65773	108731	55111	53620	359516	179696	179820
Полтавська	93632	45571	48061	101563	48774	52789	84561	41505	43056	279756	135850	143906
Київська	86482	42082	44400	93400	44636	48764	78424	37502	40922	258306	124220	134086
Вінницька	84436	41448	42988	94543	45255	49288	79434	38484	40950	258413	125187	133226

Правлінням НБУ за рішенням від 11.08.2016 р. № 207-рШ затверджено Концепцію організації грошового обігу в Україні. Концепція передбачає перехід від частково контрольованої моделі організації готівкового обігу, що діє нині в Україні до делегованої моделі, суть якої полягає в тому, що Національний банк перекладає деякі функції, який він в даний час виконує в регіонах, іншим Учасники ринку – банкам Cash-in-Transit (СІТ-компанії), що передбачає зменшення частки готівкового грошового обігу на користь

безготівкового. Ця модель використовується у Великобританії, Бразилії, Нідерландах, Фінляндії та Швеції.

У 2017 році НБУ в цьому напрямку зробив наступні кроки:

- на початку 2017 року ліміт готівкових розрахунків за участю фізичних осіб був зменшений до 50 тис. грн.;

- було затверджено нову стратегію готівкового обігу, яка передбачає перехід від моделі організації готівкового обігу, яка частково контролюється державою до делегованої моделі;

- розпочато роботу над пілотним проектом впровадження е-гривні – електронних грошей, питання якого буде проводитись НБУ [45, с. 9].

Слід зазначити, що високий рівень використання готівки негативно впливає на розвиток національної економіки, зменшує його прозорість, конкурентоспроможність та гальмує розвиток нових технологій.

Одним із чинників, що впливають на рівень використання готівки, є високий рівень тіньової економіки.

Невідкладна необхідність проведення корінної реформи всіх галузей економіки України, а також європейської та трансатлантичної інтеграції створила передумови для розробки та затвердження Національним банком України Комплексної програми розвитку фінансового сектору Україна до 2020 року.

Отже, у 2015 році НБУ визначив чіткий напрям своєї політики до 2020 року, який спрямований на подальший розвиток платіжного ринку для розвитку безготівкової економіки.

Одним із напрямків Комплексної програми є забезпечення подальшого розвитку безготівкових розрахунків, інфраструктури фінансового ринку та нагляду (проект Cashlesseconomy) шляхом розвитку платіжної інфраструктури та поступового зменшення частки готівкового обігу на користь безготівкових.

Реалізація проекту "Cashlesseconomy" є одним з головних стратегічних напрямків розвитку фінансового сектору України.

Пріоритетними напрямками реалізації проекту "Cashlesseconom" є проведення щоденних операцій (оплата комунальних послуг), всіх державних платежів (пенсій та стипендій) у безготівкову форму. До цих пір не існує єдиної державної програми для здійснення безготівкових розрахунків в Україні.

Протягом 2017 року НБУ співпрацював з іншими державними установами відповідно до ініційованого проекту "Cashlesseconom", зокрема:

- з Міністерством економічного розвитку – про запровадження м'якого регулювання можливості безготівкових розрахунків у кожному закладі торговельної мережі;

- з Міністерством охорони здоров'я - про можливість введення безготівкових платежів у медичні установи;

- з Міністерством культури - про плани створення cashless-інфраструктури на об'єктах культурної та історичної спадщини України та під час масових культурних заходів [15, с. 105].

Розподіл зручних та безпечних безготівкових платежів дасть значні вигоди державі, банкам та підприємствам, а також кожному громадянину особисто, зокрема:

- можна зробити прорив у перетворенні української економіки з сільськогосподарської на інноваційний;

- структура економіки стане прозорою, доходи до державного бюджету збільшаться шляхом розширення податкової бази та звільнення від оподаткування виплат громадян та підприємств;

- обсяг доходів транспортних підприємств збільшиться завдяки переведенню на безготівкову форму оплати громадського транспорту - шляхом прозорого здійснення платежу (введення електронного квитка);

- потік іноземних туристів в Україну збільшиться, оскільки вони вже звикли користуватися cashless-інфраструктурою.

Переведення української економіки в безготівкову може стати загальнонаціональним проектом, спрямованим на досягнення європейського

рівня життя, одного з факторів якісних перетворень в країні. По-перше, кожен громадянин відчує переваги зручних та безпечних безготівкових платежів. По-друге, це допоможе українському бізнесу знизити ризики та підвищити конкурентоспроможність.

Використання платіжних карток пом'якшує ризики ВК/ФТ, але не усуває їх, оскільки це дозволяє швидко здійснювати як безготівкові, так і грошові фінансові операції в будь-якому кінці світу, навіть без присутності власника картки.

Залежно від умов, за яких здійснюються платіжні операції за допомогою платіжної картки, можуть бути застосовані дебетова, дебетово-кредитна та кредитна платіжні схеми.

Схема дебетування передбачає, що користувач може здійснювати платіжні операції за допомогою платіжної картки в межах залишку коштів, зафіксованих на його рахунку.

При використанні схеми дебетового кредитування користувач здійснює платіжні операції за допомогою платіжної картки в межах залишку коштів, зафіксованих на його рахунку, а у разі їх недостатності або відсутності – за допомогою кредиту, наданого банком.

Кредитна схема передбачає, що користувач здійснює фінансові операції з платіжною картою та коштами, наданими банком в кредит або в рамках кредитної лінії.

Головний чинник, що мотивує злочинців зосередити увагу на використанні грошових коштів у кримінальних схемах, висока складність встановлення схем їх використання, доступність переведення готівкових грошових коштів у безготівкові та переміщення їх між учасниками таких схем. Ці операції не вимагають зусиль з боку злочинців з точки зору обробки великої кількості документів або фактичної доставки товарів, робіт або послуг.

Загалом фактори, що сприяють використанню готівки, є постійними. Серед таких чинників є наступні:

- значна частина неформальних доходів населення та бізнесу, існування тіньової економіки;

- низький рівень безготівкових розрахунків населення за товари, роботи та послуги;

- недостатня фінансова грамотність населення;

- простота використання;

- високий рівень доларизації розрахунків;

- неконтрольованість готівки поза банківською системою;

- громадська недовіра до банківської системи [1, с. 110].

Цей список можна доповнити іншими факторами, зокрема, наявністю каналів прихованого експорту іноземної валюти за кордон, позитивного сальдо купівлі та продажу іноземної валюти, яке використовується населенням у вигляді заощаджень, і є також у зворотному розрізі з юридичними та фізичними особами (продаж-купівля квартир, дач, автомобілів тощо).

Існує три основні способи використання населенням готівкової іноземної валюти:

- формування менш схильних до інфляції заощаджень в іноземній валюті;

- підтримка тіньового обороту в країні (продаж та купівля нерухомості, автомобілів тощо);

- фінансування "човникової" торгівлі.

Отже, недовіра до українців до фінансової системи ускладнює і перешкоджає фінансовій системі накопичення достатнього ресурсного потенціалу та її перетворення на інвестиційні ресурси економіки, стимулює збільшення обсягів готівки, має високий статус ризику з точки зору фінансового моніторингу.

Зростання грошового обігу поза банківським сектором як у національній, так і в іноземній валюті має такі негативні наслідки:

- знижує пропозицію іноземної валюти на внутрішньому міжбанківському валютному ринку, що призводить до значних коливань курсу гривні;

- знижує можливості збільшення валютних резервів держави, знижує стабільність національної валюти;

- значно зменшуються інвестиційні та кредитні ресурси країни, створюється штучний попит на іноземні позики та призводить до збільшення зовнішнього державного боргу та боргу юридичних осіб;

- база оподаткування зменшується через наявність тіньового готівкового обороту;

- подальше розповсюдження тіньової економіки, яку вона в основному обслуговує;

- збільшує джерело відтоку валюти за кордон.

Щоб ефективно управляти ризиком грошового обігу, необхідно:

- підвищення фінансової грамотності населення при використанні платіжних карток;

- збільшити зручність оплати комунальних платежів, державних послуг, податків та інших періодичних платежів за допомогою платіжних карток;

- розширити можливості безготівкових розрахунків у кожному закладі торгової мережі та точки доставки послуг;

- переглянути граничні пороги для здійснення готівкових платежів;

- підвищити рівень довіри населення до банківської системи України;

- зменшення податкового тиску на бізнес;

- продовжувати розвиток мобільних платежів та мобільних додатків;

- покращити безпеку безготівкових розрахунків [15, с. 106].

Наявність в обігу великої кількості готівки створює загрози для стабільності банківської системи, економічної безпеки держави та веде до збільшення потенціалу тіньової економіки. Ця тенденція, головним чином спровокована наслідками світової фінансової та економічної кризи, також

спостерігається в ряді зарубіжних країн. Для її попередження, а також з метою протидії відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом, зменшення витрат на підтримання обсягів готівки в обігу, підвищення банківської ліквідності, покращення контролю за податковими надходженнями, зниження кримінальних ризиків у регуляторній практиці розвинених країн та економік, що розвиваються, останнім часом активно набувають поширення заходи зі встановлення обмежень на готівкові розрахунки в межах країни, у тому числі й для фізичних осіб.

Подібні заходи були вжиті в Україні, і починаючи з 2013 року НБУ встановлює обмеження на розрахунки за проданими товарами, виконаними роботами або наданими послугами. У 2016 році граничні обсяги розрахунків для фізичних осіб суттєво зменшились (у 3 рази) (див. рис. 2.2).

Таким чином, з початку 2017 р. для підприємств (підприємців) було встановлено розмір розрахунків між собою в межах одного дня у розмірі 10000 гривень; між фізичною особою та підприємством (підприємцем) протягом одного дня на суму 50000 гривень; фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі 50000 гривень (див. рис. 2.1).

Платежі, що перевищують встановлені граничні суми, здійснюються через банки або небанківські фінансові установи, які отримали ліцензію на переказ коштів без відкриття рахунку шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок, або депонування коштів у банк для їх подальшого переведення на поточні рахунки.

Зменшення готівкового обігу повністю відповідає досвіду багатьох європейських країн (Франції, Бельгії, Португалії, Італії, Іспанії, Греції), які встановлюють максимальну суму грошових виплат. Інші країни також планують запровадити подібні правила.

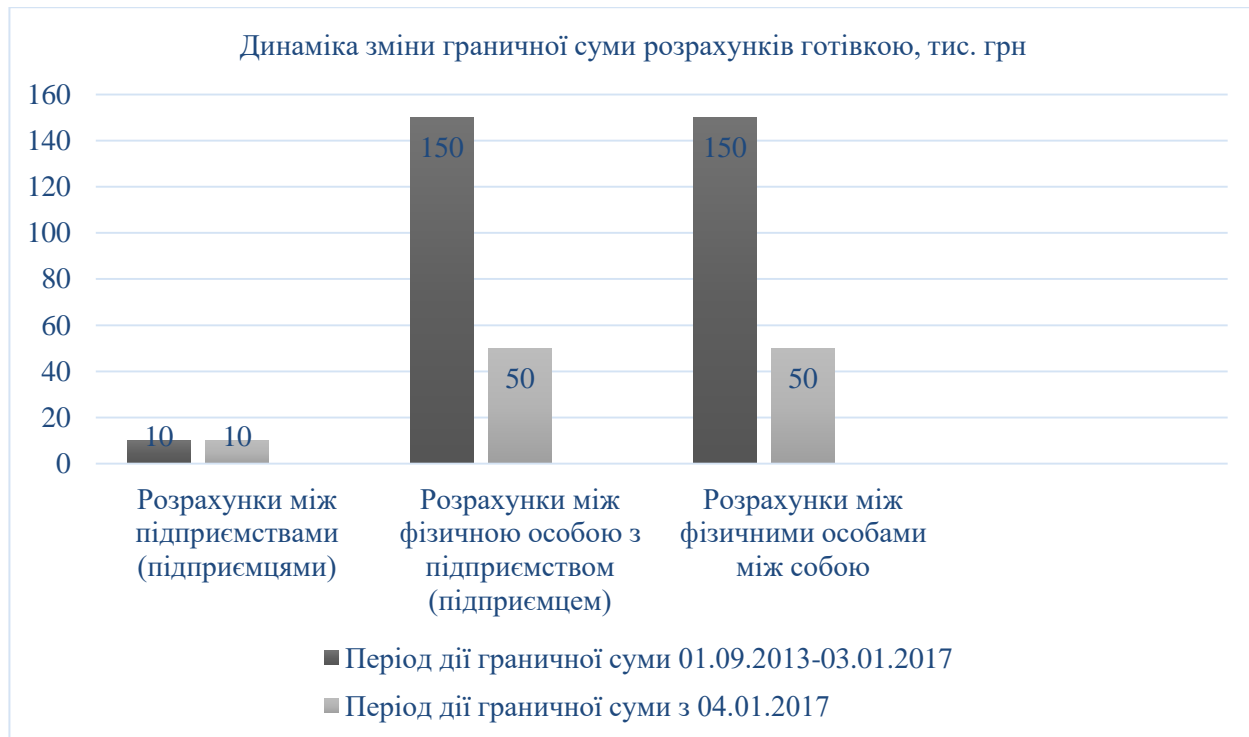

Рис. 2.1. Динаміка зміни граничної суми розрахунків готівкою, тис. грн. [41]

У той же час, вирішення проблеми великих обсягів готівкових платежів, які в сучасних умовах перешкоджають економічному розвитку країни, та підвищенню ефективності грошово-кредитної політики НБУ, потребує розвитку безготівкових розрахунків та спеціальних засобів плати за населення.

Використання схем відмивання грошових надходжень пов'язане з необхідністю злочинців досягти певних цілей:

- приховування слідів джерела доходу, отриманого з нелегальних джерел;
- приховування осіб, які отримували (отримують) незаконні доходи та ті, хто ініціював сам процес відмивання;
- забезпечення зручного та швидкого доступу до коштів, отриманих з незаконних джерел;
- створення умов для безпечного та зручного використання коштів, отриманих з незаконних джерел.

Аналізуючи походження грошових коштів у позабанківському обігу, можна стверджувати, що певна їх кількість насправді не належить до легальної діяльності, а є незаконно передана у готівку.

Оскільки злочинці прагнуть зберегти свої активи у ліквідних формах, грошові кошти фактично є початковим етапом у процесі відмивання, який передуює етапу "розміщення", при якому злочинці намагаються мінімізувати ризики, пов'язані з можливістю конфіскації безготівкових коштів.

Оборот безготівкових коштів легше контролювати, ніж рух грошових коштів. Кошти, передані з одного рахунку на інший, можуть відслідковуватися банківськими установами, правоохоронними органами та іншими державними установами.

Отже, для реалізації схем щодо відмивання злочинних доходів зазвичай використовуються так звані "ланцюгові" операції. Такі операції використовуються для маскуванню слідів незаконного походження доходу шляхом зміни власників коштів, їх фізичного руху та власних коштів шляхом вилучення їх готівкою.

Розгляд конкретних аспектів виявлення та протидії реалізації цих цілей буде зроблено у наступних підрозділах.

2.2. Аналіз основних схем легалізації доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами

З розвитком міжнародних відносин та інтеграцією України до світового економічного простору зростає частка міжнародної та зовнішньоекономічної складової нелегальних фінансових операцій. Особливою небезпечною стосовно цих процесів є концентрація кримінальних інтересів на організації значного витоку незаконно отриманого капіталу за кордоном з їх подальшою легалізацією (відмиванням).

Легалізація доходів від злочинів стала глобальною. За дослідженнями експертів, загальний обіг капіталу з країн СНД складає близько 11-12 млрд. дол. США щорічно, частина якого – потік грошей українського походження. Щорічно у світі вводиться в законний обіг від 150 до 500 мільярдів доларів США, отриманих злочинним шляхом. За оцінками Міжнародного валютного фонду, щорічний прибуток злочинних організацій складає майже 500 мільярдів доларів США, що складає близько 2% світового ВВП [19, с. 62]. Їх легалізація сприяє зростанню організованої злочинності та її проникненню в легальну економіку.

У зв'язку з цим характерною рисою відмивання злочинних доходів є використання законодавчих прогалін, які існують у тій чи іншій країні.

Наприклад, деякі країни Балтійського регіону (Литва, Латвія) та офшорні країни (Беліз), де встановлено чіткі правила про банківську таємницю на законодавчому рівні, стають дуже привабливими для злочинців. Збільшена конфіденційність злочинців активно використовується для незаконних цілей.

Враховуючи цей фактор, можна виділити формування певних комбінацій учасників схем відмивання грошей.

Наприклад, учасники часто беруть участь у схемах - юридичні особи США зареєстровані в офшорних юрисдикціях, які проводять операції через рахунки в банках Східної Європи та Центральної Азії. У результаті практично неможливо отримати будь-яку комерційну чи банківську інформацію з офіційних органів офшорних фінансових центрів.

Сам процес легалізації злочинних коштів є складною схемою послідовних дій, спрямованих на заплутування справжніх джерел походження кримінального капіталу. Це пов'язано з їх перетворенням з одного майна в інший через численні та різноманітні фінансові операції [35, с. 33]. Слід зазначити, що самі операції по боротьбі з відмиванням – це, як правило, легальні фінансові операції, але походження коштів, що використовуються в них, є кримінальним.

У контексті цього найпопулярнішими засобами легалізації злочинних доходів є:

- використання зовнішньоекономічних операцій (експорт-імпорт, кредитування, інвестиції);
- конверсійні операції, операції з готівкою;
- виведення коштів за кордон;
- шахрайство з цінними паперами (акції, векселі);
- операції з землею;
- інше.

Злочинці використовують різні механізми та засоби для відмивання брудних коштів. Найчастіше це механізми, що містять складні, заплутані, багатоканальні операції. Одна схема може включати в себе зняття готівки, придбання цінних паперів, розрахунки з нерезидентами з офшорних зон/юрисдикцій, фіктивні зовнішньоекономічні операції та незаконне шахрайство з ПДВ, фальшиві документи, використання вкрадених/втрачених паспортів, створення фіктивних компаній тощо.

Використання злочинцями різних механізмів та інструментів для відмивання "брудних" грошей пов'язане з прагненням досягти певних цілей, які включають:

- приховування слідів походження доходу, отриманого з нелегальних джерел;
- створення видимості законності отриманого доходу;
- приховування осіб, які отримували (отримують) незаконні доходи та тих, хто ініціював сам процес відмивання;
- забезпечення зручного та швидкого доступу до коштів, отриманих з нелегальних джерел;
- створення умов для безпечного та комфортного використання коштів, отриманих з нелегальних джерел;
- створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес.

В схемах відмивання злочинних доходів операції зазвичай використовуються для "розриву ланцюга" операцій у схемі легалізації. Це зроблено для того, щоб замаскувати сліди нелегального походження доходу, змінивши власників, фізично переміщаючи кошти та перетворюючи їх на готівку.

Особливу увагу привертає використання схем торгівлі цінними паперами в таких схемах, що пов'язано, перш за все, з їх властивостями, а саме з простотою умов торгівлі (наприклад, електронною торгівлею) та здатністю здійснювати операції, не звертаючи уваги на географічні обмеження. Таким чином, ринок цінних паперів стає потенційно привабливим механізмом відмивання кримінальних коштів.

Як елемент використання цінних паперів для відмивання коштів це може здійснюватися за допомогою зовнішньоекономічних (експортно-імпортних, інвестиційних) операцій, у тому числі в "карусельних схемах", які супроводжуються шахрайством з податком на додану вартість [45, с. 5].

Протягом останніх років збільшилася кількість критичних ситуацій, коли власники великих компаній або учасники фондових ринків говорили про використання інсайдерської інформації для отримання надприбутків.

Маніпулювання на ринку цінних паперів та неправильне використання інсайдерської інформації призвели до того, що міжнародні фінансові регулятори мали дуже жорсткий підхід до розкриття інформації про свій бізнес та використання непублічної інформації. Саме тому у 2003 році Європейська комісія затвердила Директиву 2003/6 / ЄС "Про інсайдерську торгівлю та маніпулювання ринку", що посилює вимоги щодо поширення непублічної інформації.

Досліджуючи схеми відмивання грошей з використанням цінних паперів, виникають проблеми, пов'язані з великою кількістю фінансових операцій та високою ймовірністю "змішування" брудних та легальних активів. Така проблема вимагає застосування спеціальних методів розслідування.

Ринок цінних паперів має певні властивості, що робить його потенційно уразливим до відмивання грошей [13, с. 111]:

- ринок цінних паперів активно використовується на стадії розміщення, при відмиванні коштів. Про це свідчить той факт, що купівля цінних паперів для незаконно отриманої готівки не може бути повністю ліквідована, навіть у тих державах, які обмежували або забороняли приймати готівку під час здійснення таких операцій;

- враховуючи, що діяльність учасників ринку цінних паперів у цій сфері значною мірою залежить від комісії, приватні брокери або працівники брокерських фірм можуть ігнорувати існуючі правила, щоб бути в безпеці від втрати договору або навіть клієнта;

- на ринку цінних паперів процедури перевірки добропорядності клієнтів або джерел їхніх коштів не завжди суворо дотримуються чи не виконуються до останнього етапу операції. Деякі фахівці вважають, що ця перевірка вже була проведена, і тому втрачають пильність;

- висока інтернаціоналізація сфери цінних паперів означає, що особи, які відмивають гроші, можуть здійснювати операції з кількома державами, з тим щоб ще більше ускладнити і, таким чином, формувати різні компоненти схем відмивання. Знову ж таки, коли залучаються території декількох держав, фахівці фондового ринку можуть припустити, що відповідна перевірка конкретного клієнта вже була виконана в іншій державі;

- оскільки операції здійснюються через різні сегменти ринку фінансових послуг, право власності та контролю можна сховати за допомогою номінальних власників, юридичних осіб, трестів тощо.

В останні роки спостерігається збільшення кількості нелегальних операцій та порушень законодавства на фондових ринках світу, в тому числі й у вітчизняних.

Актуальним на сьогодні є питання обігу на ринку цінних паперів “сміттєвих” цінних паперів, акцій неіснуючих акціонерних товариств, акцій емітентів, випуски акцій яких скасовано або зупинено, використання в

схемах легалізації “брудних” коштів неліквідних акцій підприємств-банкрутів, акцій, які не обертаються на біржовому ринку цінних паперів та не мають реальної ринкової ціни, формування такими акціями статутних фондів акціонерних товариств.

Серед загальних економічних чинників, що сприяють зростанню правопорушень серед учасників ринку цінних паперів, ми можемо відзначити:

- укладення більшості операцій на позабіржовому "неорганізованому" ринку сприяє "затіненню" фондового ринку та ускладнює державний контроль у цій сфері;

- відсутність національного індексу цінних паперів, що стримує залучення іноземних інвестицій;

- недостатність власного капіталу та технічних можливостей дилерів цінних паперів, необхідних для обслуговування первинного та, додатково, вторинного ринку цінних паперів;

- відсутність ефективного механізму захисту прав інвестора.

Зловживання цінними паперами є загальним для України та охоплює як емісійну, так і професійну діяльність на ринку. Ця ситуація свідчить про високий ризик таких зловживань з метою відмивання грошей.

Методи вчинення шахрайства на ринку цінних паперів можна об'єднати у наступні групи:

- використання підроблених документів;

- використання фіктивних цінних паперів;

- отримання дострокового погашення цінних паперів за різними контрактами або цінних паперів як предмета договору купівлі-продажу без їх фактичної оплати;

- шахрайство під виглядом професійного учасника ринку цінних паперів;

- видача свідомо невірно складеного векселя, незаконне привласнення індосаменту, свідомого зміни, корекції, псування написів на векселі;

- створення "фінансової піраміди";
- використання спеціально створеної комп'ютерної програми або мережі Інтернет [41].

Наприклад, кількість класичних зловживань у процесі реєстрації включає в себе крадіжку акцій за допомогою підроблених переказних замовлень (неавторизованими особами або внаслідок внутрішньої змови персоналу).

Серед зловживань у процесі емісійної діяльності переважають:

- випуск цінних паперів, що не пройшли державну реєстрацію;
- створення більш сприятливих (штучно створених пільгових) умов для придбання цінних паперів для певних категорій потенційних інвесторів;
- прийняття емітентом рішення про надання реєстрації звіту про результати випуску емітентних цінних паперів із навмисне хибною інформацією;
- зловживання учасниками ринку цінних паперів у процесі депозитарної діяльності, коли депозитарій залежить від реєстратора, має спільні інтереси з емітентом.

Серед правопорушень при здійсненні професійної діяльності на ринку цінних паперів найбільшу загрозу представляють зловживання в процесі:

- брокерської діяльності (брокерська справа, дилер, керівництво), наприклад: недобросовісна торгівля через маніпулювання цінними паперами та використання інсайдерської інформації;
- клірингових операцій;
- організації торгівлі та її процедури;
- обігу цінних паперів (зловживання емітентами, спекуляції).

Кошти, отримані злочинним шляхом, які відмиваються на ринку цінних паперів, можуть формуватися як за межами ринку, так і в його межах. Для злочинних активів, утворених за межами ринку, рух цінних паперів або створення юридичних осіб використовується як механізм для приховування джерел походження цих активів. У процесі кримінальних дій на ринку, таких

як маніпуляції з акціями, асигнувань, використання конфіденційної інформації для власних потреб, кошти, отримані злочинцями, повинні бути легалізовані в майбутньому. Таким чином, злочинці мають можливість на ринку цінних паперів, як легалізувати кримінальний капітал, так і отримувати додатковий прибуток від здійснення на ньому операцій.

Базуючись на обсягах фінансових ресурсів, доступних кримінальним угрупованням, і для того, щоб привести злочинців на ринок, існує ризик змови з експертами ринку цінних паперів. У той же час серед важливих критеріїв ризику відмивання грошей на ринку цінних паперів можна виокремити небажання брокера перевіряти процедури клієнта іншого брокера, який бере участь у операції (інвестиції).

На світових фондових ринках проблема використання інсайдерської інформації більш ніж актуальна.

Ситуація, яка склалася в Україні, полягає в тому, що більшість бірж, для проходження лістингу, встановлюють суто символічну плату, а проходження офіційного котирування цінних паперів вітчизняних емітентів на деяких біржах, як правило, безкоштовне. Проте такі заходи економічного стимулювання не сприяють виходу на легальні ринки емітентів та концентрації пропозиції та попиту на цих ринках.

Невелика частка організованого ринку цінних паперів спотворює механізми ціноутворення, позбавляє дрібних акціонерів можливості продавати акції за ринковими цінами та сприяє формуванню тіньових схем для обігу цінних паперів.

Також, неможливо швидко визначити збільшення/зменшення вартості цінних паперів за рахунок використання інсайдерської інформації при прийнятті рішення про проведення операцій з купівлі та продажу цінних паперів. Врешті-решт, більшість операцій проводяться не на організованому ринку, а на позабіржовому. Отже, реальну вартість цінних паперів важко визначити.

Боротьба з незаконним використанням інсайдерської інформації буде ефективною, якщо на законодавчому рівні можна буде передати всі операції з цінними паперами на організований ринок.

Концентрація цінних паперів на організованому ринку має важливе значення не лише при прийнятті рішення про те, чи функціонує прозорий, ліквідний, інвестиційно привабливий національний фондовий ринок, але є одним із чинників, що перешкоджають маніпуляціям цінних паперів на ринку, відтоку капіталу за межі держави та економічній безпека держави. Крім того, добре функціонуючий фондовий ринок суттєво впливає на прискорення економічного зростання будь-якої країни та зростання рівня життя її громадян.

Типова схема відмивання брудних грошей за допомогою маніпуляцій на ринку цінних паперів виглядає наступним чином.

Для шахрайських цілей штучного завищення ("накачування") вартості цінних паперів емітента, створюється або купується компанія, ціна акцій якої поступово збільшується через фіктивні операції на біржі. Після цього акції вже продаються не тільки учасникам схеми подальшого відмивання, але і зовнішнім інвесторам, які вкладають гроші в "перспективні" акції. Через деякий час компанія виводить всі свої гроші за кордон (як правило, в офшорну країну) і повідомляє про банкрутство або просто зникає [53, с. 18].

Найпоширенішим використанням акцій в тіньових схемах є використання їх з метою незаконного виведення капіталу за кордон. Це робиться шляхом купівлі та продажу нерезидентами цінних паперів (особливо акцій) українських емітентів.

Таким чином, особа-нерезидент України купує акції за дуже низькою ціною та продає їх своїм довіреним особам за ціною, яка в кілька сотень або тисяч разів перевищує їх реальну вартість (безпосередньо або через посередників). Кошти, накопичені на рахунки нерезидентів, перераховуються за кордоном під виглядом рентабельності інвестицій.

Вексель – це документ, що засвідчує безумовне монетарне зобов'язання скарбника або його розпорядження третій особі сплатити після закінчення строку погашення певну суму власнику рахунку (власнику рахунку). Але право отримувати кошти на рахунку може бути передане іншому користувачеві за допомогою індосаменту (передати напис на звороті рахунку) [38, с. 5]. Таким чином, рахунок може бути переданий неодноразово з рук в руки за допомогою індосаменту.

Використання векселів з бланковим індосаментом у фінансових операціях дозволяє злочинцям ефективно ускладнити і забезпечити механізм проходження цінних паперів з моменту отримання та забезпечити анонімність "капіталізації".

Типовий приклад. Власник брудних коштів виписує вексель із бланковим індосаментом як плату за отримання продукту або послуги від компанії А; Найчастіше компанія є одноденною фірмою.

У ході певних операцій (включаючи можливу фальсифікацію звітів та платіжних документів) даний рахунок приймається фірмою В. Фірма В показує її для оплати власнику та отримує легалізовані кошти. Наприклад, рахунок може бути переданий співробітнику компанії, яка одержує кошти через неї, пред'явивши паспорт для оплати або вкрадений паспорт [41].

У схемах також може бути використаний доміцильований рахунок як застава для окремого кредиту готівкою в банку або в ломбарді. Також нерезидент може брати участь у схемі, що робить рахунок, зареєстрований банком, для оплати. Доміцильований вексель зручний, оскільки його використання підвищує безпеку операцій, проте додаткова взаємодія з банком збільшує терміни їх виконання, тому недоміцильованими векселями часто використовуються для відмивання.

Крім того, у вексельних схемах часто існують випадки залучення посадових осіб суб'єктів первинного фінансового моніторингу до легалізації злочинних доходів.

Важливим елементом злочинного механізму легалізації незаконно отриманих коштів є використання "конверсійних центрів". У їх основі конверсійні центри – це похідні комбінації, які поєднують використання не лише таких елементів, як фіктивні та транзитні підприємства, підставні особи, підроблені документи, втрачені паспорти, а також такий елемент, як цінні папери.

Останніми роками банківські установи стали використовуватись як один з основних інструментів, завдяки яким організатори центрів конвертації надають підприємствам незаконне конвертування грошей. Тому сьогодні більшість таких центрів є банківськими.

Найчастіше поєднуються механізми легалізації злочинних доходів, що знову ускладнює процес їх документації.

Ключовим елементом у цьому процесі є фірми з ознаками фіктивності, які зареєстровані на підставних осіб. Одним з основних завдань, що переслідують організатори таких суб'єктів підприємницької діяльності під час їхньої реєстрації й використання, є запобігання кримінальної відповідальності. Для цього, керівниками фіктивних фірм оформляють підставних осіб.

Типові ознаки фіктивності суб'єкта господарювання:

- реєстрація здійснена на осіб, які загинули, втратили свої паспорти, перебувають у місцях позбавлення волі, психічно хворі (недієздатні) або виїхали на постійне проживання за кордон, особи тимчасово передали свій паспорт (наприклад, як застава) або надавали паспорт на час для незначного платежу.

- реєстрація здійснена на підставних осіб (бідних верств населення - безробітних, студентів та ін.), які за невелику плату погодились відкрити підприємство на своє ім'я (у деяких випадках без його розуміння), підконтрольно виконали всі необхідні формальності шляхом реєстрації в податкових органах та відкриття рахунків у банківських установах. У майбутньому ці особи не пов'язані з господарською діяльністю підприємства,

тобто компанія здійснює свою фінансово-господарську діяльність без згоди директора та засновників;

- компанія з повністю вигаданими реквізитами - зареєстроване вигаданими, неіснуючими особами або не зареєстроване взагалі у органах виконавчої влади та не зареєстроване в фіскальних органах;

- підприємство перекуплене (перереєстроване) - зареєстроване фактично існуючими особами, що займаються юридичною фінансовою та господарською діяльністю, які згодом перереєструються (продаються) через нотаріальні контори, юридичні фірми тощо. Покупець, як правило, є суб'єктом з наведеного вище списку [17, с. 83].

Для "транзитних" суб'єктів господарювання властиві такі ознаки:

- мати малий статутний капітал та мінімальну кількість працівників;
- засновниками є особи, які проживають у регіоні, що не збігаються з регіоном реєстрації підприємства;

- не здійснюють зовнішньоекономічні операції.

- мають широке коло контрагентів, які переводять на їхні рахунки кошти за постачання товарно-матеріальних цінностей (послуг), на закупівлю сільгосппродукції, повернення матеріальної допомоги та інше [48, с. 85].

Основними функціями центру конвертації є:

- зарахування в один день коштів на рахунок, відкритий клієнтом у банку, від декількох суб'єктів господарювання, які в один день переводяться готівкою або переміщуються на інший рахунок різними способами, внаслідок чого не залишається коштів або їх кількість на цьому рахунку в кінці торгового дня значно зменшиться;

- вилучення з рахунку юридичної особи грошових коштів готівкою, не пов'язаних із характером його діяльності;

- зарахування в безготівковій формі та списання коштів з рахунку фізичної особи в грошовій формі з метою оплати не пов'язаної з постійним характером діяльності цієї особи;

- суми, за якими здійснюються фінансові операції, не відповідають майновому стану клієнта;
- обставини фінансових операцій свідчать про відсутність об'єктивного зв'язку між операціями та характером діяльності, принаймні одного з його учасників;
- проведення операцій з цінними паперами, метою яких є отримання готівки клієнтами;
- збіг даних учасників операцій (наприклад, адреса місця розташування організацій);
- регулярне надходження значних сум грошових коштів фізичними особами-нерезидентами/резидентами з їхніх рахунків в одному відділенні банку (філії);
- закриття рахунків учасників схеми або одномоментне припинення операцій на цих рахунках, після отримання готівки від них або проведення певного циклу таких операцій.

"Конвертаційні центри" – це ланка етапу легалізації злочинних доходів, на якому їхні учасники переводять безготівкові кошти в готівкові кошти або навпаки, а також на розрахункові рахунки підприємств із ознаками "фіктивності", маскуючи при цьому незаконну діяльність легальним бізнесом [17, с. 86].

Рахунки для фіктивних осіб відкриваються за допомогою контрольованих приватних нотаріусів. Клієнтські підприємства "конверсійних центрів" переводять безготівкові кошти на рахунки суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, використовуючи систему "клієнт-банк" для управління рахунками, кошти можуть бути досить швидко переведені на рахунки фізичних осіб, у тому числі за нібито поставлені товари (надані послуги, виконані роботи тощо). Для касових операцій широко використовуються платіжні картки.

Через компанію так званої "групи прикриття" підтримують контакти з іноземними банками, які відкривають рахунки контрольованих офшорних

компаній. Місцезнаходження таких банків та представництв компаній часто є країнами Балтії.

У контексті розгляду проблеми боротьби з діяльністю "конвертаційних центрів" варто звернути особливу увагу на неефективність існуючих механізмів блокування та подальшого списання коштів на рахунках суб'єктів господарювання, які є частиною "конвертаційних центрів".

Організаторами "конвертаційних центрів" є, як правило, фахівці, що мають корумповані стосунки з посадовими особами відповідних банківських установ та місцевої влади.

2.3. Аналіз основних схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних у сфері кіберзлочинності

На відміну від «традиційного» відмивання грошей, для здійснення якого використовується банківська система, кібервідмивання засноване на використанні різних видів операцій і постачальників фінансових послуг, починаючи з банківських переказів, внесення/зняття готівки, використання електронних грошей, і закінчуючи «грошовими мулами» і послугами з переказу грошей.

Зазвичай ланцюжок переривається на операції з готівковими засобами, здійснювану як правило «грошовими мулами», за якою слідує використання традиційної платіжної системи. Якщо відповідний платіжний сервіс інтегрований з послугами з онлайн-платежів, то гроші можуть бути переведені на електронні і без зволікання практично анонімно переведені в іншу державу.

Таким чином, виявлення і переслідування злочинних грошових потоків є дуже складним завданням для правоохоронних органів.

Такі заплутані схеми є викликом потужному, але традиційному програмному забезпеченню для збору даних у сфері протидії відмиванню

доходів та фінансуванню тероризму, заснованому на поведінці клієнта, якщо частина «відмивального» ланцюжка реалізується абсолютно в іншій фінансовій ситуації.

Методи здійснення платежів в Інтернеті, можуть також розділяти джерело звідки надійшли інструкції на проведення операції від реального місця проведення грошового переказу. Це є ще однією перешкодою для правоохоронних органів в частині виявлення і переслідування злочинних доходів.

Здобуті злочинним шляхом доходи вимагають від злочинців швидкого та ефективного проведення їх легалізації. При чому, з огляду на специфіку кіберзлочинності – організатори та виконавці схем переважно є освіченими та технічно грамотними, відповідно і методи, які ними використовуються при легалізації отриманих коштів, можуть також бути досить складними та нестандартними.

Інструменти та механізми, якими користуються злочинці під час здійснення відмивання доходів, одержаних у сфері кіберзлочинності, є досить різноманітними, зокрема при відмиванні доходів від кіберзлочинців характерним є використання наступних механізмів:

- використання рахунків, відкритих особами за втраченими документами, на підставних осіб;
- використання альтернативних платіжних систем (електронні платежі), як національних, так й міжнародних;
- проведення ланцюга фінансових операцій через декілька банківських рахунків за допомогою віддаленого доступу;
- використання готівки на останньому етапі ланцюга фінансових операцій;
- купівля електронних грошей та використання систем платежів через електронні гаманці;
- конвертація незаконних доходів у товари шляхом придбання останніх через мережу Інтернет.

Переведення викрадених коштів у готівку є поширеним, оскільки подальше переміщення готівки поза межами банківської системи майже неможливо відслідкувати. Широко практикується зняття готівки через банкомати з метою уникнення спілкування учасників схеми з працівниками банківських установ. В подальшому готівкові кошти через кур'єрів (грошових мулів) можуть бути безперешкодно передані анонімному організатору кіберзлочину.

Отримані злочинним шляхом кошти використовуються для покупки високоліквідних товарів або передплачених карток для подальшого їх перепродажу і отримання готівки. Також кошти можуть бути використані для придбання через Інтернет квитків, проїзних документів, предметів побуту та інших товарів для подальшого їх використання, перепродажу та отримання готівкових грошових коштів.

Частина злочинних доходів використовується на придбання нового обладнання та розробку більш ефективного шкідливого програмного забезпечення з тим, щоб обійти системи безпеки.

Слід зазначити також, що підставами для платежів, пов'язаних з несанкціонованим списанням коштів, можуть бути різноманітні призначення, які не дають можливості відокремлювати їх від інших фінансових операцій:

- оплата за ТМЦ (обладнання, прилади, нафтопродукти, металовироби, будматеріали, господарчі товари, офісні меблі, соняшник, олія соняшникова);
- оплата послуг (рекламно-поліграфічні послуги, роботи по контролю якості продукції, транспортно-експедиційне обслуговування, перевезення вантажу, проведення спортивних змагань);
- оплата по договору;
- надання/повернення фінансової допомоги (позики);
- поповнення карткового рахунку;
- сплата заробітної плати або відрядних;
- сплата за рішенням суду;

- повернення гарантійного внеску учаснику торгів за договором. Водночас, іноді злочинці вказують підстави для зарахувань коштів з-за кордону й сумнівні призначення, зокрема виграш в казино, продаж прав інтелектуальної власності, продаж веб-сайтів або Інтернет-магазинів, віртуальних казино тощо.

З метою зручного та швидкого переказу коштів, одержаних у сфері кіберзлочинності, злочинцями широко використовуються можливості платіжних систем або систем переказу коштів.

Законодавство України передбачає діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

За інформацією Національного банку України, за станом на 01.07.2013 на території України здійснювали діяльність з переказу коштів дев'ять внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів, створених резидентами України, із яких п'ять систем запроваджені банками та чотири системи – небанківськими установами України.

Також на території України функціонують 22 міжнародні системи переказу коштів, створені нерезидентами. Учасниками таких систем є більше 150 банків України, ПрАТ «Українська фінансова група» та національний оператор поштового зв'язку УДППЗ «Укрпошта» [41].

Платіжні системи, мають ряд незаперечних переваг, які і обумовлюють їх швидкий розвиток, а саме:

- доступність – відкриття власного електронного рахунку є безкоштовним для будь-якого користувача;

- простота використання – відкриття та використання електронного рахунку є інтуїтивно зрозумілим і не потребує спеціальних знань;
- мобільність – користувач через мережу Інтернет може здійснювати управління своїм рахунком з будь-якого місця;
- оперативність – транзакції по рахунку відбуваються протягом декількох секунд;
- безпека – передача інформації ведеться з використанням криптографічного захисту.

Щоб стати учасником і користуватися послугами платіжної системи потрібно пройти процес реєстрації й відкрити в ній електронний рахунок у вигляді електронного гаманця. Електронний гаманець зберігає інформацію про суму коштів на рахунку користувача в платіжній системі.

Для проведення фінансових операцій, необхідно ввести гроші в платіжну систему, тобто поповнити електронний рахунок. Різні платіжні системи пропонують різні способи поповнення електронних гаманців. Це може бути банківський переказ, поштовий переказ, придбання передплаченої картки, поповнення через платіжний термінал та ін.

Крім того, для переміщення готівкових коштів між учасниками схеми можуть використовуватись термінові перекази через міжнародні системи переказу коштів.

Механізм таких переказів є досить простим та зручним. Для цього у відділення системи або її партнера звертається особа (необхідно мати документ, що засвідчує особу), яка вносить необхідні кошти та заповнює бланк із зазначенням прізвища та ім'я отримувача і країни відправлення переказу. В подальшому від оператора отримується номер переказу, який необхідно повідомити отримувачу.

Отримувач коштів (з документом, що засвідчує особу) звертається до відділення системи або її партнера та заповнює бланк на видачу готівки із зазначенням номеру переказу, прізвища та ім'я відправника, країни відправлення переказу, суми та валюти переказу.

Здійснення переказу та отримання готівки займає лише декілька хвилин.

За законодавством України електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента. Випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки (емітенти). Емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, виражених лише в гривнях.

Сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 2 тис. грн. Сума електронних грошей на електронному пристрої, який може поповнюватися, не повинна перевищувати 8 тис. грн. [49,с. 29].

Погашення електронних грошей, пред'явлених користувачами – фізичними особами, може здійснюватись готівковими коштами або шляхом переказу на банківський рахунок пред'явника. Погашення електронних грошей, пред'явлених користувачами – суб'єктами господарювання, торговцями, агентами, емітент зобов'язаний здійснювати виключно шляхом переказу на їх банківські рахунки.

За допомогою електронних грошей можливо здійснювати наступні платежі:

- платежі в середині системи на рахунки фізичних та юридичних осіб;
- оплата товарів в Інтернет-магазинах;
- оплата послуг операторів мобільного зв'язку;
- оплата комунальних послуг;
- оплата Інтернет-послуг;
- оплата державних зборів, мита та штрафів;
- купівля ж/д та авіаквитків;
- купівля палива та замовлення паливних скретч-карт;
- бронювання готелів та ін.

Для злочинців безперечною перевагою використання електронних грошей є можливість анонімного відкриття та поповнення електронних гаманців, а також цілодобова доступність та швидкість проведення транзакцій (протягом декількох секунд). Електронний гаманець фізичної особи найчастіше має прив'язку до електронної пошти або номеру мобільного телефону.

Надзвичайно швидкий розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій останнім часом призводить до стрімкого розвитку кіберзлочинності, тому особливої актуальності сьогодні набувають питання попередження та протидії злочинам у кіберпросторі.

Попередження кіберзлочинності базується на заходах спрямованих на зниження ризику здійснення таких злочинів та нейтралізацію шкідливих наслідків для суспільства та приватного сектору.

Ефективна протидія кіберзлочинам повинна поєднувати комплекс правових (законодавчих), технічних, організаційних та інформаційних заходів.

На законодавчому рівні в Україні залишається невирішеними чимало питань у сфері протидії кіберзлочинності. Це насамперед, відсутність у вітчизняному законодавстві чіткого визначення поняття «кіберзлочинність». Визначення такого терміну може дати значний поштовх до приведення у відповідність інших законодавчих актів.

Вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері попередження та протидії легалізації доходів, пов'язаних із злочинами у сфері кіберзлочинності, можливе за наступними напрямками:

- внесення змін до КК України в частині посилення відповідальності за злочини у сфері комп'ютерних та інформаційних технологій;
- визнання електронних документів та інших даних у якості доказової бази при розслідуванні кіберзлочинів;
- чітка регламентація механізмів взаємодії між клієнтом та банком, між банком відправника коштів та банком отримувача коштів у разі

несанкціонованого списання коштів клієнта (шляхом внесення змін до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті);

- запровадження практики ідентифікації користувача Інтернет шляхом надання ідентифікаційного коду особи оператору зв'язку, при подачі письмової заяви про укладення договору на надання послуг;

- закріплення вимоги щодо обов'язкового проведення двоканальної аутентифікації та обов'язкового online-інформування клієнтів про кожну проведену операцію;

- обов'язку банків безкоштовно в обов'язковому порядку підключати послугу СМС інформування у частині здійснення будь-яких операцій за поточними картковими рахунками;

- обов'язку банків щодо можливості проведення вихідних платежів клієнтів тільки за рахунок залишків на їх рахунках на початок операційного дня. У такому випадку, банк, в якому відбулось несанкціоноване списання коштів, та клієнт що постраждав, будуть мати додатковий час для можливості блокування коштів на рахунку недобросовісного отримувача;

- введення сертифікації електронних платіжних засобів;

- встановлення фіксованого максимального розміру видачі готівки, яка може проводитись в позаопераційний час банку по одному картковому рахунку через банкомат і який неможливо змінювати;

- обов'язку банків встановити антискімінгові пристрої на всіх банкоматах;

- впровадити реєстрацію в податкових органах Інтернет-магазинів відносно конкретних платників податків.

З метою попередження кіберзлочинів банківськими установами можуть впроваджуватись наступні технічні та організаційні заходи:

- періодичний огляд банкоматів для виявлення незаконно встановлених пристроїв;

- впровадження для клієнтів банку карток з мікропроцесором (чіпом), як більш захищених від підробки;

- ведення «чорного» списку рахунків (кодів ЄДРПОУ, ДРФО, IP-адрес) шахраїв для своєчасного блокування операцій;
 - вимоги щодо двофакторної/двоканальної аутентифікації;
 - використання токенів для зберігання електронних цифрових підписів користувачів;
 - обов'язкове інформування клієнтів про кожну проведену операцію;
 - підтвердження платежу в телефонному режимі;
 - генерація клієнтського ключа самим клієнтом, що унеможлиблює вчинення неправомірних дій зі сторони працівників банку;
 - прив'язка ключа клієнта до серійного номеру жорсткого диску/флеш накопичувача/дискети, що унеможлиблює копіювання ключів Клієнт-Банку та доступ до сторінки клієнта за допомогою інших комп'ютерів;
 - використання ряду логічних правил для типових/нетипових/підозрілих платежів в системі Клієнт-Банк;
 - використання клієнтом окремого комп'ютеру, який призначений тільки для системи Клієнт-Банк (Інтернет-банкінг), з налаштованими міжмережевими фільтрами;
 - статистичний аналіз трафіку (Netflow) для виявлення аномалій;
 - встановлення лімітів на проведення операцій у мережі Інтернет;
 - встановлення лімітів на проведення операцій у певних ризикових країнах;
 - встановлення лімітів на проведення операцій за їх періодичністю.
- Слід зазначити, що значна частина кіберзлочинів, стає можливою завдяки необізнаності населення та недотриманню основних правил безпеки.

Такими чинниками зокрема є:

- обмежена кількість даних та інформації про кіберзлочини;
- низький рівень обізнаності щодо ризиків, спричинених впровадженням нових платіжних систем та сервісів, а також щодо пов'язаного з ними відмивання коштів;

- встановлення та використання неліцензійного програмного забезпечення (операційні системи, антивіруси тощо);
- ненадійне зберігання електронного цифрового підпису та кодів доступу (паролів) клієнтами банківських установ;
- нехтування елементарними правилами безпеки при користуванні Інтернет-банкінгом та спеціальними платіжними засобами в мережі Інтернет;
- невиконання політики кодової (парольної) та інформаційної безпеки.

У зв'язку з цим, значну користь у попередженні кіберзлочинності, мають інформаційно-просвітницькі заходи щодо нових ризиків та загроз в інформаційних та комп'ютерних системах.

Національним банком України з метою попередження шахрайства з платіжними картками розроблено Рекомендації держателям платіжних карток щодо їх використання, які розміщені на сторінці офіційного представництва Національного банку України в мережі Інтернет у розділі «Платіжна система».

Незважаючи на досвідченість кіберзлочинців та використання ними широкого інструментарію схем для легалізації незаконних доходів, представляється можливим виділити фінансові операції за рівнем ризику.

Більше того, можливо також визначити сфери та послуги, які мають підвищений ризик та відповідно потребують підвищеної уваги.

Індикаторами підозрілості фінансових операцій зазначеної спрямованості для банківських установ опосередковано можуть бути наступні фактори:

- спроба входу із забороненого/нового IP-адресу;
- спроба використання прострочених первинних/робочих або старих ключів після сертифікації нових;
- використання для банківських операцій IP-адрес та імен користувачів, за якими попередній моніторинг виявив причетність до шахрайських операцій;

- трансакції в нестандартний час або підключення до системи у вечірній час;
- незвичайні умови або складність операції: висока частота переказів коштів протягом невеликого періоду часу, велика кількість різноманітних джерел походження коштів та платіжних методів (інструментів);
- особа не інформована про характер діяльності юридичної особи, яку вона представляє;
- особа не може пояснити необхідність надання тієї або іншої банківської послуги;
- залучення до проведення операцій осіб молодого віку та/або новостворених підприємств;
- проведення операцій за втраченими документами;
- відкриття рахунку, на який зараховуються кошти внаслідок несанкціонованого списання, незадовго до проведення таких операцій;
- спроби зняти кошти в день їх зарахування;
- намагання клієнта отримати дві або більше банківських карток, що не відповідає суті його діяльності або обороту;
- зарахування коштів на карткові рахунки фізичних осіб з подальшим зняттям через банкомати (в т.ч. інших банків);
- операції не відповідають попереднім операціям клієнта;
- відсутність інформації щодо господарської діяльності клієнта або використання онлайн-платіжних систем замість традиційних;
- міжнародні перекази, які отримуються/перераховуються з/за кордон, що не відповідає діяльності клієнта.

Виявлені схеми та механізми відмивання доходів, одержаних від кіберзлочинності, дозволяють стверджувати, що переміщення коштів можливе як традиційними способами переказу, так і з використанням сучасних систем термінових переказів, електронних платіжних систем та електронних грошей.

При цьому, кошти використовуються в одних випадках для придбання передплачених карток, товарів або послуг в мережі Інтернет, а в інших переводяться у ігрові фішки казино або електронні гроші та перераховуються між електронними гаманцями, з подальшим переведенням у готівку.

У свою чергу, використання готівки залишається одним з найбільш розповсюджених способів приховування як подальшого руху незаконного доходу та напрямків його вкладення, так й джерел походження таких коштів під час введення коштів до банківської системи. Це дозволяє злочинцям підтримувати подальшу анонімність, здобуту на етапі одержання незаконного доходу, й під час відмивання доходів.

Протидія кіберзлочинам поєднує комплекс правових, технічних, організаційних та інформаційних заходів, при цьому роль кожного з цих заходів не може бути визначена пріоритетною чи другорядною. При цьому ефективна протидія відмиванню злочинних доходів та зниження рівня злочинності в цій сфері можливі завдяки своєчасному виявленню фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з відмивання доходів, одержаних у сфері кіберзлочинності, та ефективному співробітництву між державним та приватним сектором.

Висновки до розділу 2

Виявлення і протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом передбачає урахування глибини загроз та основних типових схем їх, матеріалізації, виявлення та протидії.

Однією з вагомих передумов масштабів тіньового рику та активізації схем відмивання коштів є наявність в економіці значного обсягу готівки.

Україна перебуває у групі країн з великою кількістю готівки в економіці, потреба в якій була сформована протягом років незалежності

країни. Держава сформувала добре розвинуту інфраструктуру, орієнтовану на отримання грошових коштів та проведення транзакцій з ними, однак існує значний розрив у технологіях та безготівкових розрахунках з іншими країнами світу. З метою зменшення частки готівки в структурі економіки НБУ від 11.08.2016 р. затвердив Концепцію організації грошового обігу в Україні. Концепція передбачає перехід від частково контрольованої моделі організації готівкового обігу, що діє нині в Україні до делегованої моделі, суть якої полягає в тому, що Національний банк перекладає деякі функції, який він в даний час виконує в регіонах, іншим Учасники ринку – банкам Cash-in-Transit (СІТ-компанії), що передбачає зменшення частки готівкового грошового обігу на користь безготівкового. Ця модель використовується у Великобританії, Бразилії, Нідерландах, Фінляндії та Швеції.

У 2017 році НБУ в цьому напрямку зробив наступні кроки: на початку 2017 року ліміт готівкових розрахунків за участю фізичних осіб був зменшений до 50 тис. грн. .; розпочато роботу над пілотним проектом впровадження е-гривні – електронних грошей, питання якого буде проводитись НБУ.

Використання схем відмивання грошових надходжень пов'язане з необхідністю злочинців досягти певних цілей: приховування слідів джерела доходу, отриманого з нелегальних джерел; приховування осіб, які отримували (отримують) незаконні доходи та ті, хто ініціював сам процес відмивання; забезпечення зручного та швидкого доступу до коштів, отриманих з незаконних джерел; створення умов для безпечного та зручного використання коштів, отриманих з незаконних джерел.

Найпопулярнішими засобами легалізації незаконних доходів в Україні є: використання зовнішньоекономічних операцій (експорт-імпорт, кредитування, інвестиції); конверсійні операції, операції з готівкою; виведення коштів за кордон; шахрайство з цінними паперами (акції, векселі); операції з землею; інше.

Встановлено, що протидія відмиванню незаконних доходів повинна відбуватися паралельно із подоланням проблеми кіберзлочинності. Кібервідмивання засноване на використанні різних видів операцій і постачальників фінансових послуг, починаючи з банківських переказів, внесення/зняття готівки, використання електронних грошей, і закінчуючи послугами з переказу грошей.

Вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері попередження та протидії легалізації доходів, пов'язаних із злочинами у сфері кіберзлочинності, можливе за наступними напрямками: внесення змін до КК України в частині посилення відповідальності за злочини у сфері комп'ютерних та інформаційних технологій; визнання електронних документів та інших даних у якості доказової бази при розслідуванні кіберзлочинів; чітка регламентація механізмів взаємодії між клієнтом та банком, між банком відправника коштів та банком отримувача коштів у разі несанкціонованого списання коштів клієнта (шляхом внесення змін до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті); запровадження практики ідентифікації користувача Інтернет шляхом надання ідентифікаційного коду особи оператору зв'язку, при подачі письмової заяви про укладення договору на надання послуг; закріплення вимоги щодо обов'язкового проведення двоканальної аутентифікації та обов'язкового online-інформування клієнтів про кожну проведену операцію та ряд інших.

РОЗДІЛ 3

МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

3.1. Міжнародні ініціативи та інститути глобальної протидії відмиванню коштів

Формування європейської інституційної системи протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом передбачає взаємодію ряду міжнародних організацій, як:

- Організація Об'єднаних Націй і спеціалізовані установи;
- Світовий банк;
- Міжнародний валютний фонд;
- Організація по боротьбі з незаконними фінансовими потоками;
- «Велика сімка», «Велика вісімка» та «Велика двадцятка»;
- Організація економічного співробітництва та розвитку;
- Цільова група з фінансового інтегрування та економічного розвитку;
- Всесвітня митна організація;
- Міжнародна торгова палата;
- Інтерпол;
- Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю.

Надалі ми розглянемо окремі аспекти роботи зазначених організацій в системі протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Організація Об'єднаних Націй, яка сьогодні нараховує 193 країни, стала першою міжнародною організацією, яка зробила значний внесок у боротьбу з відмиванням грошей у всьому світі. Інтенсивна робота FATF та ЄС, Конвенція ООН щодо відмивання грошей практично є продовженням роботи, розпочатої ООН.

Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків та злочинності є важливою організацією, спрямованою на боротьбу з незаконним обігом наркотиків та відмиванням грошей [30, с. 290].

ЮНОДК та діяльність Організації Об'єднаних Націй координують плани роботи проектів, а також публікують звіти.

На спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН з проблеми наркотиків в 1998 році було сформовано шість основних напрямків боротьби з наркотиками, які включають судову співпрацю у боротьбі з відмиванням грошей. Обмежувальні правила банківської таємниці є головною проблемою для ефективної боротьби з відмиванням грошей.

Глобальну програму боротьби з відмиванням грошей ООН фінансується та організаційно підтримується державами - членами ООН.

Міжнародна інформаційна мережа з відмивання грошей - це мережа Інтернет за підтримки урядів та організацій, спрямованих на боротьбу з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Комплект включає в себе базу даних законів та правил у всьому світі.

Світовий банк – це спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, яка була створена в 1944 році на грошово-фінансовій конференції членів-засновників Організації Об'єднаних Націй в Бреттон-Вудсі. Спочатку його метою після Другої світової війни було сприяння реконструкції та співпраці з Міжнародним валютним фондом для створення стабільних валют. З 1960-х років їх головним завданням було боротьба з бідністю в світі та покращення умов життя людей в країнах, що розвиваються. Група Світового банку складається з наступних організацій: Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної асоціації розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій, Міжнародного центру вирішення інвестиційних спорів [26, с. 241].

У вересні 2007 року Світовий банк та UNODC розпочали ініціативу щодо повернення викрадених активів, ратифікації та започаткування

Конвенції ООН проти корупції, зокрема, глава 5 якої є новаторською для повернення активів.

Міжнародний валютний фонд, заснований 22 липня 1944 року за міжнародним договором, є спеціальною організацією ООН, розташованою у Вашингтоні, Колумбія (США). Він належить до групи Світового банку та сьогодні об'єднує 187 держав-членів. Головною метою МВФ є забезпечення стабільності та цілісності фінансових систем своїх країн-членів і, відповідно, збереження глобальної економіки в рівновазі та запобігання фінансовим кризам. МВФ регулярно аналізує економічну та фінансову політику своїх країн-членів, вказуючи на економічні та податкові ризики та може надавати фінансову допомогу у формі позик.

У 2000 році МВФ розширив свою роботу у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. МВФ, Світовий банк та FATF домовилися тісно співпрацювати над єдиною методологічною базою для аудиту, що є основою експертних оцінок. Вона базується на стандартах FATF щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Після реструктуризації фінансового сектору робота МВФ з фіскального року з 2007 року була зосереджена на боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму та реалізовувалась в Юридичному департаменті МВФ. Юридичний департамент та департамент МСМ несуть повну відповідальність за операційні аспекти інтеграції фінансування тероризму з відмиванням грошей до МВФ.

У 2009 році МВФ провів експертну оцінку Німеччини на предмет відповідності міжнародним стандартам FATF щодо боротьби з відмиванням коштів. У тому ж році МВФ створив цільовий фонд для технічної допомоги у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. У 2011 році Виконавчий комітет МВФ перевіряв ефективність цільового фонду та стратегічні керівні принципи майбутньої роботи. Програма Фонду зробила вагомий внесок у боротьбу з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. У доповіді, що має назву "Фінансування відмивання коштів та

боротьба з тероризмом" (боротьба з відмиванням грошей та боротьба з фінансуванням тероризму (AML/CFT)) рекомендується, щоб юрисдикції відповідали стандартам боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму [52, с. 150].

У 2007 році в Осло відбулася перша зустріч організації з боротьби з нелегальними фінансовими потоками, яка була заснована у лютому 2006 року на Паризькій конференції з інноваційних фінансових інструментів. Організація складається з представників національних органів влади, міждержавних організацій, приватних організацій та експертів з різних сфер.

Метою організації є усвідомлення, знання та розуміння проблеми з метою вдосконалення політичних інструментів для виявлення, запобігання та боротьби з незаконними фінансовими потоками. Конкретні цілі:

- оцінка типу та масштабу нелегальних транскордонних фінансових потоків;
- визначення впливу на розвиток;
- виявлення зацікавлених сторін (наприклад, національних та міжнародних компаній, державних службовців, фінансових центрів та фахівців, таких як юристи, банкіри та бухгалтери);
- визначення методів функціонування незаконних транскордонних фінансових потоків у торговельних та інших фінансових операціях (контрабанда та хабарництво);
- здійснення перевірки чинної регуляторної бази (наприклад, національних та міжнародних стандартів, правил, положень та угод) щодо запобігання та припинення незаконних фінансових потоків;
- використання можливостей відповідних національних, регіональних та міжнародних урядових та міжурядових структур для боротьби з незаконними фінансовими потоками;
- визначення потенційних партнерів серед державних та недержавних структур;

- визначення додаткових інструментів запобігання та боротьби з нелегальними фінансовими потоками;

- організація обговорення цього питання в рамках відповідних міжнародних форумів.

Група "Велика сімка" включає Німеччину, Францію, Великобританію, Італію, Японію, Канаду та Сполучені Штати Америки. Ця група держав має значний вплив на світову торгівлю та пов'язані з нею питання митниці.

Міністри фінансів та лідери центральних банків з Великої сімки найбільших промислово розвинених країн регулярно зустрічаються з середини 80-х років. На неофіційному форумі G-7 президентство змінюється щороку. Члени координують свою політику щодо обміну інформацією та підготовки спільних дій. Його теми, крім обмінного курсу, валютно-фінансової та фіскальної політики, - також полегшення боргу для бідних країн та боротьба з відмиванням грошей. У діяльності "Великої сімки" важливим елементом є Робоча група з фінансових дій (FATF).

G-8 включає Німеччину, Францію, Великобританію, Італію, Японію, Канаду, Росію та Сполучені Штати Америки; і Європейський Союз (у 2017 році Росію виключено). Делегатами G-8 у деяких випадках є представники експертних груп з конкретних питань, таких як розповсюдження зброї масового знищення або міжнародна боротьба з тероризмом та організованою злочинністю.

В рамках міжнародної співпраці G-8 група експертів з боротьби з організованою злочинністю (Ліон Група) була створена в 1995 році в Ліоні. Ліонська група з питань контрабанди наркотиків обговорює відповідні питання боротьби з організованою злочинністю, зокрема ті, що пов'язані з порушенням митних правил та відмиванням грошей. Окремим районом Великої вісімки є боротьба з тероризмом, одночасно з посиленням захисту міжнародної торгівлі від терористичної діяльності. Одним з найважливіших напрямків залишається діяльність з боротьби з корупцією "Великої вісімки".

G-20 включає Аргентину, Австралію, Бразилію, Китай, Німеччину, Францію, Великобританію, Індію, Індонезію, Італію, Канаду, Мексику, Росію, Саудівську Аравію, Південну Африку, Південну Корею, Туреччину, США та Європейський Союз. На щорічній нараді міністрів фінансів та управління центральним банком обговорюється ситуація на міжнародних фінансових ринках.

"Велика двадцятка" поставила собі за мету подолати фінансово-економічну кризу та забезпечити стійку перебудову. Їхня реформа фінансових ринків ґрунтується на чотирьох основних напрямках:

- сильна нормативно-правова база для руху капіталу та його ліквідності;
- ефективний нагляд;
- співпраця з системно важливими установами, керівництво щодо впровадження систем та інструментів для реструктуризації в умовах кризи та всіх типів фінансових установ, які повинні мати відповідне навантаження;
- прозора міжнародна оцінка та експертна оцінка.

"Велика двадцятка" підтвердила своє схвалення програми МВФ та Світового банку до оцінки FSAP (фінансового сектора) та зобов'язалася підтримувати надійний та прозорий експертний огляд Ради з фінансової стабільності (ФСБ), щоб з'ясувати проблеми країн, що не співпрацюють, та території з пільговим оподаткуванням відмивання коштів та фінансування тероризму; і дотримання нормативних і наглядових стандартів, які включають створення значної прозорості податків та обміну інформацією між країнами. Реалізація цих вимог може суттєво вплинути на підходи до стратегії, організації, процесів, методів та ІТ-системи кредитних організацій [26, с. 246].

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) є унікальним форумом, в якому уряди 34 демократичних держав співпрацюють у вирішенні глобальних економічних питань та вирішують соціальні та екологічні проблеми. Для цього проводяться дослідження з таких тем, як

корпоративні мережі, проблеми інформаційної економіки та старіння населення.

ОЕСД публікує "білі", "сірі" та "чорні" списки для імплементації міжнародних стандартів контролю.

Останні публікації з питань відмивання грошей розміщені на веб-сайті Центру ОЕСД з податкової політики та адміністрації та обміну інформацією "Податки та злочинність". Центр ОЕСД з податкової політики та адміністрування опублікував ряд важливих документів з питань боротьби з злочинністю: Міжнародне співробітництво між податковими адміністраціями та іншими правоохоронними органами у боротьбі з серйозними злочинами в ОЕСД (2010 р.); Рекомендації Ради про сприяння співпраці між податковими та іншими правоохоронними органами в боротьба з серйозними злочинами (2010 р.). Цільова група з питань оподаткування та інших злочинів (ТФТС) здійснює моніторинг виконання відповідних органів заходів щодо боротьби з цими злочинами [41].

Створено робочу групу, яка стежить за їх виконанням. Підгрупа №8 "Про податкові правопорушення та відмивання грошей" провела перевірку ухилення від сплати податків, відмивання грошей та шахрайства у 2006 році та опублікувала звіт.

У 2002 році ОЕСД провів форум для адміністрування податків (Форум з податкової адміністрації, ЗВТ), в якому було створено Комітет з питань податкового законодавства (податковий комітет), який був розроблений з метою задоволення довіри та взаєморозуміння між податковими адміністраціями та платниками податків.

Згідно з угодою, Велика двадцятка реорганізувала Глобальний форум про прозорість та обмін інформацією з метою оподаткування та здійснює перевірки з використанням так званого "незалежного огляду", щоб відповідати стандартам ОЕСР та забезпечувати їх дотримання щодо прозорості та ефективного обміну інформацією не тільки серед його членів. До основних умов додаються можливість надавати інформацію на вимогу

іншої держави, наявність банківської інформації, інформації про майно компаній, засновників та бенефіціарів інших осіб, ведення бухгалтерського обліку комерційних операцій та встановлений доступ фінансових установ. Цей тест проводиться в два етапи. На першому етапі перевіряється наявність правових підстав для обміну інформацією відповідно до міжнародного стандарту. Предметом другого етапу є оцінка ефективності та ефективності обміну інформацією.

Цільова група з питань фінансової інтеграції та економічного розвитку є глобальною коаліцією, в тому числі неурядовими організаціями та понад 50 урядами, що працюють разом. Вона була заснована на світовій фінансовій інтеграції у січні 2009 р. і спрямована на суттєве підвищення прозорості та підзвітності у світовій фінансовій системі.

Її очолює координаційний комітет у складі наступних організацій:

- християнська допомога;
- Європейська мережа з питань боргів та розвитку (Eurodad)
- Всесвітня фінансова інтеграція;
- Глобальний свідок (Global Witness)
- мережа податкового правосуддя (мережа податкової юстиції)
- Tax Research LLP (вивчення податкової системи);
- Transparency International (Міжнародна прозорість)
- Секретаріат Ініціативної групи з інноваційного фінансування розвитку - розташований у Німеччині.

Всесвітня митна організація була заснована в 1952 році (WZO) і є міжнародною організацією зі штаб-квартирою в Брюсселі, яка спеціалізується на спрощенні митних процедур між міжнародними торговельними партнерами. WZO об'єднує 175 національних митних адміністрацій, що представляють 98% світової торгівлі. Окрім основного прагнення до гармонізації міжнародної торгівлі, WZO поставив перед собою мету боротьби з транскордонною злочинністю. Світова митна організація співпрацює з Європейським Союзом, Організацією Об'єднаних Націй та

Інтерполом. WZO є партнером у міжнародній сфері Об'єднаної фінансової групи (GFG) [30, с. 342].

WZO створила програму боротьби з відмиванням коштів та покращення спроможності її членів боротися з відмиванням грошей шляхом обміну інформацією, розробкою навчальних програм, використанням юридичних документів, надання допомоги в мережі митної адміністрації, в тому числі баз даних банки. У 2001 році ВЗО розробила рекомендації щодо боротьби з відмиванням грошей під назвою «Рекомендації Ради з митного співробітництва щодо необхідності розвитку та зміцнення ролі митних служб у боротьбі з відмиванням грошей та поверненням доходів, одержаних злочинним шляхом», а у лютому 2005 року – рекомендації щодо незаконного відмивання коштів були переглянуті.

Регіональний розвідувальний бюро (RILO) є регіональним центром збору, аналізу, доповнення та розповсюдження інформації про тенденції, методи роботи, маршрути та шахрайство. Є одинадцять регіональних розвідувальних відділів WZO по всьому світу. Мета полягає в підвищенні ефективності глобального обміну розвіданими та співпраці між усіма митними органами, яким покладено боротьбу з транскордонною злочинністю.

Інформаційна база регіонального розвідувального управління (CEN, Customs Forecast Network) – це база WZO, яка містить дані Всесвітньої митної організації держав-членів, включаючи інформацію про наркотичні речовини та тютюнові вироби, ліцензовані продукти та підроблені товари. CEN – це глобальна система збору даних, аналізу та бази даних оновлення системи. Це не тільки база даних, але також веб-сайт, на якому зашифрований інструмент комунікації, що полегшує обмін інформацією та використання даних.

Згідно з рекомендацією WZO, з червня 2003 року були визначені основні завдання RILO, які призначені для країн-членів WZO і які здійснюються в тісному співробітництві з WZO:

- підтримка та співпраця з так званими національними контактними групами RILO у країнах-членах;
- створення тактичного аналізу та підтримки CEN;
- тестування та оцінка національної та регіональної CEN;
- збір та розповсюдження інформації про CEN;
- підготовка періодичних видань кожні два місяці (так звана "RILO-WE-Roundup") з інформацією про гарантії регіонального та глобального значення, аналіз регіональних тенденцій та інші регіональні звіти;
- підготовка, розповсюдження та попередження про можливість ризику;
- розробка та реалізація цільових аналітичних проєктів;
- підтримка регіональної оперативної діяльності митних адміністрацій.

Бюро по зв'язках Всесвітньої митної організації в Західній Європі діє в Кельні. Він має юрисдикцію для регіонів Західної Європи. WZO, включає такі країни, які є її членами: Андорра, Бельгія, Данія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Ірландія, Ісландія, Ізраїль, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Австрія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Іспанія, Чехія Республіка, Великобританія та Кіпр.

Міжнародна торгова палата (ICC) була заснована як добровільне об'єднання міжнародних компаній, юридичних фірм, торговельних палат та професійних асоціацій та є представництвом міждисциплінарної світової економіки, цілі якої сприятимуть розвитку транскордонного співробітництва, прикордонної торгівлі та інвестицій, а також забезпечення принципів ринкової економіки. Його штаб-квартира розташована в Парижі, а через її національних комітетів та безпосередніх членів представлено у більш ніж 120 країнах.

Центральне завдання Служби комерційних злочинів (CSS) ICS, головний офіс якої знаходиться в Лондоні, полягає у підтримці компаній у запобіганні економічним злочинам (шахрайство з імпорту та експорту, фінансові операції, інвестиції, піратство, відмивання грошей, корупція тощо).

Він працює у тісній співпраці з міжнародними правоохоронними органами та національними інституціями. ISC створила міжнародну мережу (FraudNet), яка об'єднує фахівців у боротьбі з економічною злочинністю, шахрайством, відмиванням грошей та кіберзлочинністю.

ІСС в своїй структурі має цільову групу боротьби з відмиванням коштів, яка складається з Комісії з фінансових послуг IFS, Комісії з боротьби з корупцією в МТП та Банківської комісії МТС для надання рекомендацій. Робоча група працює в міждисциплінарних комітетах і складається з банківських фахівців, фахівців у галузі юстиції та інших сфер. Практичні дослідження розробляються для ефективного запобігання та виявлення відмивання коштів.

Міжнародна організація кримінальної поліції Інтерпол розташована в Ліоні та забезпечує боротьбу з міжнародними злочинами. Сьогодні він включає 187 держав-членів. Інтерпол складається з Бюро Виконавчого комітету, Генеральної Асамблеї, Генерального секретаріату та Національного центрального бюро (NCB). Інтерпол підтримує всі органи кримінальної міліції та інші установи, сприяє запобіганню або припиненню злочинів, основна мета – максимізувати взаємодію влади та кримінальної міліції в рамках чинного законодавства країни та забезпечити дух декларації прав людини та їх розширення, а також використовувати всі засоби для ефективного запобігання та протидії злочинам. Для Інтерполу боротьба з відмиванням грошей – це пріоритет. Робоча група з боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму передбачає ефективний та обмін інформацією та експертними порадами щодо розвитку навичок для розслідування відмивання коштів та фінансування тероризму. Група співпрацює з іншими міжнародними організаціями та приватним сектором, щоб поділитися передовими практичними знаннями та ноу-хау. Секретаріат Інтерполу тісно співпрацює з іншими міжнародними організаціями для сприяння використанню фінансових методів розслідування проти організованої злочинності.

Міжнародна організація вищих органів контролю (INTOSAI) - це зовнішня організація громадського аудиту. Вона пропонує Вищим органам контролю якості інституційну структуру для передачі знань для глобального вдосконалення зовнішнього державного аудиту, процедур експертизи, для підвищення престижу та впливу ОРКВ у відповідних державах. INTOSAI – автономна, незалежна та неполітична організація. Це громадська організація, що має спеціальний статус Економічного та Соціального Ради ООН (ECOSOC).

Цільова група з боротьби з відмиванням грошей була створена, оскільки надзвичайно важко активно боротися з відмиванням грошей на національному рівні. Саме тому необхідні контрзаходи координувалися на міжнародному рівні, які є обов'язковими для держав. Сучасні стратегії боротьби з відмиванням грошей сьогодні базуються на міжнародному підході. Завдання полягає у створенні робочих груп для боротьби з корупцією та відмиванням коштів. Ключовими є активна роль та міжнародне співробітництво між INTOSAI та його членами, компетенція та повноваження вищих органів управління, а також вимоги незалежності INTOSAI. Метою є сприяння розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі з відмиванням грошей між вищими інститутами аудиту та іншими міжнародними організаціями є створення стратегії боротьби з відмиванням грошей відповідно до компетенції та повноважень.

Цільова група налічує 21 представник з Чилі, Китаю, Еквадору, Фіджі, Німеччини, Індонезії, Іраку, Ємену, Колумбії, Малайзії, Мексики, Намібії, Гвінеї, Перу, Польщі, Росії, Чехії, Тринідаду і Тобаго, Сполучених Штатів Америки.

Склад робочої групи з екологічного аудиту INTOSAI виконує завдання з аудиту та використовує методи випробування в контексті вдосконалення екологічних директив від членів групи та членів не груп. Основна увага групи - спільне розгляд питань транскордонних екологічних проблем та політики аудиту міжнародних екологічних угод; процедури обробки

конфіденційної інформації; дослідження шахрайства та корупції; аналіз операцій та визначення можливостей відмивання грошей.

Таким чином можна прослідкувати значну кількість міжнародних організацій в системі протидії відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Акумулявання досвіду цих організацій для України та виконання їх рекомендацій є дуже важливим з двох позицій. Дієва адаптація нормативно-правових та організаційних засад протидії створить необхідний інституційний базис вирішення проблеми в Україні. З іншої сторони – таке вирішення дозволить поліпшити репутаційний імідж України в світовій спільноті, що є життєво необхідним в умовах надвисокої залежності української економіки від рішень міжнародних фінансових установ.

3.2. Досвід та правове регулювання протидії відмиванню коштів країн Європейського союзу

Єдність законодавчих тенденцій зовсім не означає одночасність їхнього втілення в життя в різних країнах. Обсяг і якісний рівень прийнятих на сьогодні рішень у зазначеній сфері в різних країнах неоднаковий. Це обумовлено багатьма причинами політичного й економічного характеру. Зазначені розходження надають можливість здійснити порівняльно-правовий аналіз національних підходів адміністративно-правового регулювання у сфері запобігання відмиванню коштів.

Правові підходи до вирішення актуальних проблем боротьби з економічною злочинністю, зокрема з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, безумовно, мають національну специфіку й не можуть бути повністю однаковими, особливо в країнах із різними моделями економіки та з різними правовими традиціями. Однак як для українського законодавця, так і для української правової науки є корисним вивчення досвіду світової

законотворчості та правозастосування у сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

З метою найбільш продуктивного аналізу законодавчих підходів розглядаються як країни з найбільш яскраво вираженою тенденцією посилення державного контролю в зазначеній сфері, так і країни, де розвиток антилегалізаційного законодавства пов'язаний зі значними складнощами з огляду на низку економічних причин.

У рамках Європейського Союзу (ЄС) проводиться значна робота з гармонізації законодавства у сфері протидії відмиванню коштів. Країни ЄС зобов'язалися привести свої законодавства у відповідність із прийнятими законодавчими й виконавчими органами нормативними актами та рекомендаціями.

26 жовтня 2005 Європейським Парламентом та Радою прийнято Директиву 2005/60/ЄС (далі – III Директива) з питань запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму, яка вступила в дію наприкінці грудня 2005 року.

Метою прийняття III Директиви є законодавче закріплення на території Європейського Союзу нової редакції Сорока Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), затверджених на Берлінському засіданні Групи в червні 2003 року.

Переважаюча більшість положень III Директиви відповідають Сорока Рекомендаціям FATF.

Це стосується:

- визначення суб'єктів, до яких повинна застосовуватися III Директива;
- установлення заходів належної обачливості до клієнтів, обов'язків щодо звітування та заборони розкриття інформації;
- запровадження ведення обліку та статистичних даних;
- здійснення внутрішніх процедур, навчання та запровадження зворотного зв'язку;
- здійснення нагляду та міжнародного співробітництва.

Водночас деякі положення III Директиви відрізняються від Рекомендацій FATF у частині їх більш деталізованого викладення.

До таких положень належать:

- визначення серед суб'єктів, до яких повинна застосовуватися III Директива, інших фізичних або юридичних осіб, що торгують товарами, коли платіж здійснюється готівкою в сумі, що дорівнює або перевищує 15000 євро, коли операція здійснюється одноразово або в декілька операцій, які здаються пов'язаними між собою;

- установлення істотної участі на рівні 25 відсотків;

- визначення терміну «ділові стосунки»;

- зниження порогу ідентифікації клієнтів казино та перевірки даних щодо їх особи в разі покупки або обміну ігрових фішок вартістю 2 000 євро або більше (попередня вимога – 3 000 євро або більше);

- установлення вимоги належної перевірки клієнтів одразу або до входу в казино, незалежно від обсягу придбаних ігрових фішок;

- установлення вимоги швидко забезпечувати ПФР на його вимогу або за власною ініціативою всією необхідною інформацією;

- обов'язок компетентних органів, які під час перевірок або в інший спосіб виявлять факти, що можуть стосуватися відмивання коштів або фінансування тероризму, швидко інформувати ПФР;

- установлення, що розкриття інформації не становить порушення будь-яких обмежень щодо розкриття інформації, які визначаються контрактом або будь-якими законодавчими, регулюючими чи адміністративними положеннями, та не тягне за собою відповідальності;

- установлення вимог, щоб кредитні та фінансові установи мали системи, що дозволяють швидко та в повному обсязі відповідати на запити ПФР або інших установ щодо того, чи підтримують або підтримували вони протягом останніх п'яти років ділові стосунки із зазначеною фізичною чи юридичною особою та про характер цих ділових стосунків;

- забезпечення положення, щоб установи та особи, на яких поширюється дія цієї Директиви, мали доступ до оновленої інформації про практику відмивання коштів або фінансування тероризму, та про ознаки, які допомагають виявляти підозрілі операції.

Слід також зазначити, що з моменту набуття чинності III Директиви втратили чинність Директива 91/308/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств щодо запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей від 10 червня 1991 року та Директива 2001/97/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, яка вносить зміни в Директиву Ради 91/308/ЄЕС щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей – Декларація Комісії від 4 грудня 2001 року.

Крім того, держави-члени ЄС мають ввести в дію закони та інші нормативно-правові акти, необхідні для виконання вимог цієї Директиви до 15 грудня 2007 року.

За винятком Польщі, III Директиву ЄС всі держави-члени вже імплементували до національних правових систем. У Польщі реалізація також є неминучою.

У наведеній нижче таблиці показано тривалість фази реалізації відповідних законів у різних країнах. Є держави-члени, які своєчасно запровадили вимоги III Директиви ЄС. Інші, однак, реалізували пізніше або тільки тоді, коли Європейська комісія збільшила тиск шляхом уведення процедури про порушення.

Табл. 3.1.

Упровадження III Директиви про відмивання грошей у державах-членах ЄС [30, с. 623]

Держава	Назва закону	Оприлюднення	Набуття чинності
Німеччина	Боротьба з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму	Частина I № 37 20.08.2008, с. 1690-1707	21.08.2008

Продовження таблиці 3.1

Бельгія	Закон про внесення змін до закону від 11 січня 1993 року по системі попередження відмивання грошей та фінансування тероризму за допомогою фінансової системи (Закон від 18 січня 2010 року)	26.01.2010 с. 3135-3156	05.02.2010
Нідерланди	Закон від 15 липня 2008 року про агрегацію ідентифікації служб та розкриття підозрілих угод (Запобігання відмивання грошей та фінансування тероризму)	Офіційна газета Королівства Нідерландів у 2008 році, № 303, с. 1-23	01.08.2008
Люксембург	Закон 17 липня 2008 р. Директиви ЄС 2005/60 Ради ЄС від 26 жовтня 2005 року по системі попередження використання фінансових систем з метою відмивання грошей та фінансування тероризму	Màmorial, № 106 від 23.07.2008, с. 1495-1508	26.07.2008
Франція	Постанова № 2009-104 від 30 січня 2009 року про попередження відмивання фінансового капіталу та фінансування тероризму	JORF № 0026 від 31.01.2009, текст № 24	01.02.2009
Італія	Законодавчий декрет № 231 від 21.11.2007	Офіційний вісник № 290 від 14.12.2007	14.12.2007
Іспанія	Закон 10/2010 від 28 квітня про запобігання відмивання капіталу та фінансування тероризму	Частина 1, № 103 від 29.04.2010, с. 37458-37499	30.04.2010
Австрія	§ 39 Закону про банківську діяльність	Частина I № 532/1993 від 30.07.1993, с. 3903-4010 Частина I № 28/2010 від 20.05.2010, с. 1-31 Частина I закону про банківську діяльність № 37/2010 від 15.6.2010, с. 1-11	15.06.2010
Угорщина	2007 CXXXVI Закон про запобігання відмивання грошей та профілактику фінансування тероризму	Угорський вісник № 162 від 28.11.2007, с. 11643-11660	15.12.2007
Польща	Закону про боротьбу з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму	DzU № 46 від 25.03.2010, Положення 276, с. 4098-4123	у розробці
Чехія	Закон № 253/2008, про протидію відмиванню грошей та фінансуванню тероризму від 5 червня 2008 р.	Збірка законів № 253/2008 від 8 липня 2008, с. 3686-3712	01.09.2008

Зміст і вимоги III Директиви, зокрема, базуються на ризик-орієнтованому підході та прихильності до належної перевірки клієнтів і прийнятий у всіх державах-членах. Таким чином, зсув парадигми відбувся, базуючись на переході від формальних вимог «підхід на основі правил» до «підходу на основі ризику». Структура законодавства з відмивання грошей у державах-членах переглянута таким чином, щоб відносно однорідні й формальні аспекти були надзвичайно прозорими. Однак незважаючи на це, помітним є формальний мінімум гармонізації матеріальних відмінностей. Там, де Директива ЄС указує на запровадження процедур на власний розсуд, національні уряди діють диференційовано, у зв'язку з чим національні стандарти в певних сферах відрізняються. Це видно, наприклад, у даних про вимоги до ідентифікації клієнта (див. таблицю 3.2): документи та докази, які можуть бути використані для перевірки цих даних, формують зобов'язання визначення й зберігання в контексті належної перевірки клієнтів.

Табл. 3.2

Ідентифікація даних про клієнтів, для фізичних осіб [30, с.642]

Запит на інформацію по клієнтах	Німеччина	Бельгія	Нідерланди	Люксембург	Франція	Італія	Іспанія	Австрія	Угорщина	Польща	Чехія
Ім'я та прізвище	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Адреса	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Дата народження	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Місце народження	+	+		+	+	+	+	+			+
Стать				+			+		+		+
Підпис клієнта		+			+		+	+	+		+
Фото		+		+	+	+	+		+		+
Мета операції	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
Професія клієнта		+		+	+		+	+			+
Відношення до політичної діяльності, функції / діяльність		+	+	+		+	+	+			+
Національність	+			+			+	+	+	+	+
Ідентифікаційний номер			+			+	+	+	+		+
Номер страхової угоди							+	+		+	+

Ці відмінності можуть бути пояснені із принципу субсидіарності, але вони являють собою деякі труднощі для транскордонної банківської практики (англ. cross-boarder-banking – транскордонний банкінг). З одного боку, вони повинні працювати на міжнародному рівні. Банки знають в окремих випадках, які вимоги застосовуються в різних національних державах, як діяти самим по собі, не порушуючи обов'язків (наприклад, у контексті міжміських і дистанційних угод). З іншого боку, це має ризик-орієнтований характер, вимагає від сторони установ більшої гнучкості та більше можливостей у процедурі ідентифікації клієнтів. Водночас ступінь ризику піднімається від того, що застосовуються різні процедури ідентифікації установ, які відрізняються одна від іншої.

У Франції запобігання відмиванню грошей закріплено законодавчо на двох рівнях. По-перше, відповідно до загальних положень банківського права, які у Франції узагальнені й перераховані в Основних правилах Монетарного і фінансового Кодексу. По-друге, боротьба з відмиванням грошей закріплена у французькому кримінальному праві в Кримінальному Кодексі.

Кримінальний кодекс дає визначення злочину відмивання грошей у главі IV у томі 3 від ст. 324-1 до 324-9 Кримінального кодексу.

Стаття 324-1 Кримінального кодексу кваліфікує відмивання грошей, які є джерелом нефінансових активів або коштів, отриманих від злочинної діяльності, завуальованих або трансформованих, або ж інвестованих за умови прямої або непрямой вигоди. З цього випливає, що французьке кримінальне право визначає початкові ознаки злочину, тобто злочинні діяння або злочини, які можуть генерувати фінансову вигоду, беруться до уваги як кримінально каране діяння, що передуює скоєнню злочину по відмиванню грошей. У зв'язку з цим, Кримінальний кодекс містить список таких правопорушень. Він також фіксує відмінності між умисним або необережним поведінням, а ст. 324-1 Кримінального кодексу точно визначає суб'єктивну сторону злочину.

В інших статтях, тобто від ст. 324-2 до 324-9 Кримінального кодексу, вирок змінюється по-різному, наприклад, санкція ст. 324-1 передбачає п'ять років позбавлення волі і штраф 375 000 євро і таку ж суму лише за замах скоєння злочину (ст. 324-6). Однак ця санкція може подвоїтися, якщо відмивання грошей здійснюється при виконанні професійних обов'язків або – організованою групою (ст. 324-2).

Стаття 324-3 Кримінального кодексу дозволяє також збільшити штраф, який, до речі, передбачений і для юридичних осіб (ст. 324-9), до половини активів, які були відмиті в результаті злочинної діяльності з відмивання грошей. Таким чином, у кожному конкретному випадку штраф, у порядку ст. 324-1 і ст. 324-2 Кримінального кодексу, може бути призначено у фіксованій сумі 375 000 євро або 750 000 євро. Те ж саме відноситься до терміну позбавлення волі, який також може бути збільшено, при обтяжуючих обставинах (ст. 324-5). Зрештою, відмінною особливістю ст. 324-7 Кримінального кодексу є те, що вона дає можливість вводити спеціальні додаткові покарання для фізичних осіб, як, наприклад, заборона на професійну діяльність (№ 1), заборона видавати чеки та платіжні картки (№ 3), позбавлення ліцензії (№ 5) аж до позбавлення громадянських прав (№ 9) або заборона проживання на певній території в країні або заборона на виїзд за кордон (№ 10, 11).

Отже, у Франції, на відміну від більшості інших держав-членів ЄС, кримінально-правові санкції щодо відмивання грошей розроблені дуже докладно й конкретизовано і тому, імовірно, є особливо важливі для стримування.

Німеччина належить до переліку держав із найбільш розвинутим правовим механізмом впливу на всі елементи економічної злочинності. Право Німеччини у сфері боротьби з легалізацією кримінальних капіталів формується під впливом як відповідних норм глобального рівня, так і підходів, вироблених Європейським Співтовариством. Німеччина є державою, що приєдналася до Віденської конвенції ООН 1988 р., а також є

учасником Конвенції Ради Європи 1990 р. На основі принципів, визначених у цих документах, і сформувалось німецьке антилегалізаційне законодавство. Водночас у німецькому праві існують певні особливості, що дозволяють приєднати її до тієї нечисленної категорії держав, в яких національне законодавство більш суворо, ніж це запропоновано міжнародно-правовими актами, вирішує юридичні питання в досліджуваній сфері.

За злочин з відмивання грошей відповідно до § 261 Кримінального кодексу передбачається покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі, а також репатріація незаконно придбаних активів. Злочин з відмивання грошей визначається через предикатний злочин. Практично будь-які активи розглядаються як предмет цього злочину, зокрема грошові кошти, цінні папери, дорогоцінні метали, нерухомість і т.д. До предикатних злочинів відносяться за конкретним переліком: торгівля людьми, захоплення заручників, групова крадіжка, страхове шахрайство, підробка грошей, незаконний обіг наркотиків, непряме фальшування сертифікатів і т.д.

Обов'язковою умовою суб'єктивної сторони складу злочину є усвідомлення про незаконне походження інкримінованих предметів. Навіть спроба злочинного діяння є кримінальним злочином (§ 261 п. 3 Кримінального кодексу).

Окрім кримінального, 29.11.1993 р. вступив у силу Закон "Про виявлення доходів від тяжких злочинів". Закон змінювався та доповнювався декілька разів, зобов'язальна його частина постійно розширюється, у зв'язку з прийняттям законів:

- "Про поліпшення боротьби з організованою злочинністю" 4.05.1998 р.;

- "Про поліпшення боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму" 15.08.2002 р.;

- "Про підтримку боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму" 21.08.2008 р., який повністю замінив стару редакцію базового Закону та сформував базис щодо підвищення прозорості фінансових

операцій, інформованості про економічне підгрунтя; орієнтації на оцінку ризиків у цій сфері тощо.

Закон визначає перелік суб'єктів і видів діяльності та називає їх зобов'язаними сторонами, зокрема: кредитні установи та установи фінансових послуг, фінансові та страхові компанії, страхові посередники, інвестиційні корпорації, юристи, за певних умов, аудитори, податкові консультанти та уповноважені, агенти з нерухомості, гральний бізнес та інші особи, які займаються торгівлею.

Усі обов'язки суб'єктів, що визначаються Законом "Про боротьбу з відмиванням грошей", загалом поділяються на:

- правила належної обачності щодо клієнтів;
- вимоги щодо ведення облікової документації;
- зобов'язання щодо внутрішніх заходів безпеки;
- звітність щодо підозрілих операцій.

Банківське законодавство Австрії характеризується низкою важливих особливостей. По-перше, ця країна – єдина на сьогодні в Європейському Співтоваристві, в якій як і раніше діє принцип абсолютної банківської таємниці. Цей принцип з 1988 р. закріплений у конституційній формі. Порухення банківської таємниці є злочином. Єдиною умовою повідомлення яких-небудь відомостей про рахунки, клієнтів і операції правоохоронним органам є постанова суду при розслідуванні справи про навмисні фінансові правопорушення кримінального характеру [29]. У всіх інших випадках (розслідування податкових органів, органів банківського контролю, ревізії тощо) австрійські банки не зобов'язані надавати фіскальним установам інформацію щодо відносин із клієнтами.

По-друге, з 1819 р. в Австрії існує система анонімних і номерних банківських рахунків, що стала "частиною національного економічного устрою". При відкритті такого рахунку і здійсненні операцій по ньому будь-яка ідентифікація клієнта банком відсутня. Анонімно дозволяється також здійснювати торгівлю цінними паперами через спеціальний номерний

рахунок у банківській установі, мати кодовий фінансовий депозит для анонімного управління пакетами акцій. Незважаючи на багаторічні гострі дискусії в австрійському парламенті й у суспільстві та спроби внести обмеження у викладені принципи банківської діяльності [55], дотепер суттєвих серйозних змін у цій сфері не відбулося.

У липні 1993 р. був виданий Закон "Про фінансовий ринок", що містить основні вимоги щодо обліку банківських операцій, систематизований перелік ідентифікаційних обов'язків банків, а також принципи співробітництва працівників фінансових інститутів і правоохоронних органів. Загалом визначення названого Закону відповідають світовим стандартам у цій сфері.

Звертає на себе увагу те, що певна інертність щодо виконання міжнародних зобов'язань і створення дієвих механізмів внутрішнього правового регулювання в досліджуваній сфері в Австрії має глибокі економічні причини. Зростання добробуту цієї країни, високий рівень розвитку економіки й споживчого ринку багато в чому обумовлені постійним припливом великих грошових капіталовкладень як із Заходу, так і зі Сходу. Непохитні принципи австрійської банківської таємниці й конфіденційності фінансових операцій є однією з основних умов залучення інвестицій. Тому процес правових перетворень у банківському, фінансовому секторі економіки Австрії триває повільніше, ніж в інших країнах Західної Європи, хоча його поступальна тенденція очевидна.

Проте в 1989 р. Австрія приєдналася до Віденської конвенції ООН 1988 р., у 1991 р. підписала Європейську конвенцію 1990 р., з 1990 р. бере активну участь у підготовці рекомендацій FATF. Національна реалізація III Директиви ЄС запроваджена в кінці 2007 року і набула чинності 1 січня 2008 року.

Незважаючи на конфронтації з питаннями протидії відмиванню грошей, в Австрії немає самостійного базового закону в цій сфері. Запобігання відмиванню грошей регулюється в різних законах, насамперед у Кримінальному кодексі та Законі про банківську діяльність, а також у

додаткових спеціальних положеннях комісії з цінних паперів, страхового нагляду тощо.

Бельгія вперше реалізувала III Директиву ЄС в національному законодавстві 18.01.2010 р., після того як Європейська комісія відкрила проти Бельгії процедуру порушення справи за ст. 228 Договору про заснування Європейського співтовариства за законом "Про адміністративне судочинство" (EGV) і Європейським судом (EuGH) і констатувала ухвалу суду про порушення договору від 6 жовтня 2009 (справа C-6/09). Затримка Бельгії була цілком передбачувана. По-перше, законодавчі акти в Бельгії потребують координування, оскільки законодавча влада і конституційна монархія Бельгії певним чином не завжди гармонійно співпрацюють. З іншого боку бельгійський закон "Про запобігання відмивання грошей" вийшов за межі вимог Євросоюзу. Саме тому загальновизнаний в ЄС підхід до протидії відмиванню коштів викладено в Законі "Про внесення поправок..." від 18.01.2010 р.

У Бельгії запобігання відмиванню грошей, по суті, регулюється трьома правовими актами, законом "Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму", який реалізований відповідно до I Директиви ЄС з відмивання грошей від 11.01.1993 р., Кримінального кодексу Бельгії та бельгійського Закону "Про статус і нагляд за діяльністю кредитних установ".

У бельгійському Кримінальному кодексі, який називається Code Penal, відмивання грошей переслідується за ст. 505. На відміну від Німеччини, у Бельгії немає Каталогу зловживань, а запроваджено загальну предикатність, оскільки кожен злочин пов'язується з фінансовими вигодами й може розглядатись як відповідне злочинно карне діяння, що передувало вчиненню відмивання грошей. Суб'єктивна сторона складу злочину за ст. 505 Кримінального кодексу характеризується як прямим умислом, так і недбалим поведженням.

Покарання за вчинення злочину за ст. 505 Кримінального кодексу передбачає позбавлення волі від п'ятнадцяти днів до п'яти років та / або штраф до 50 000 євро. Замах також підлягає покаранню й передбачає від восьми днів до трьох років позбавлення волі та / або штраф у розмірі до 25 000 євро. Нарешті, ст. 505 Кримінального кодексу чітко визначає, що дії співучасника і співучасника у формі пособництва у відмиванні грошей переслідуються таким же чином, як і виконавця злочину.

Висновки до розділу 3

У роботі охарактеризовано окремі аспекти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом міжнародними фінансовими та правничими організаціями, в окремих з яких Україна є членом. До таких організацій відносяться: Організація Об'єднаних Націй і спеціалізовані установи; Світовий банк; Міжнародний валютний фонд; Організація по боротьбі з незаконними фінансовими потоками; «Велика сімка», «Велика вісімка» та «Велика двадцятка»; Організація економічного співробітництва та розвитку; Цільова група з фінансового інтегрування та економічного розвитку; Всесвітня митна організація; Міжнародна торгова палата; Інтерпол; Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю.

Акумуляування досвіду цих організацій для України та виконання їх рекомендацій є дуже важливим з двох позицій. Дієва адаптація нормативно-правових та організаційних засад протидії створить необхідний інституційний базис вирішення проблеми в Україні. З іншої сторони – таке вирішення дозволить поліпшити репутаційний імідж України в світовій спільноті, що є життєво необхідним в умовах надвисокої залежності української економіки від рішень міжнародних фінансових установ.

Реалізовувати зазначені завдання доцільно з урахуванням досвіду високо розвинутих країн.

У Франції, на відміну від більшості інших держав-членів ЄС, кримінально-правові санкції щодо відмивання грошей розроблені дуже докладно й конкретизовано і тому, імовірно, є особливо важливі для стримування. Наприклад у Кримінальному кодексі передбачено 5 років позбавлення волі та штраф 375 тис. євро за доведену спробу скоєння злочинного відмивання коштів.

У Німеччині за злочин з відмивання грошей відповідно до § 261 Кримінального кодексу передбачається покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі, а також репатріація незаконно придбаних активів. Практично будь-які активи розглядаються як предмет цього злочину, зокрема грошові кошти, цінні папери, дорогоцінні метали, нерухомість і т.д.

Незважаючи на конфронтації з питаннями протидії відмиванню грошей, в Австрії немає самостійного базового закону в цій сфері. Запобігання відмиванню грошей регулюється в різних законах, насамперед у Кримінальному кодексі та Законі про банківську діяльність, а також у додаткових спеціальних положеннях комісії з цінних паперів, страхового нагляду тощо.

ВИСНОВКИ

Провівши дане магістерське дослідження ми можемо зробити висновок, що, виконуючи свою специфічну функцію, відмивання коштів стає механізмом, який забезпечує зв'язок між законною та нелегальною економікою. Головний аргумент – офіційна і нелегальна економіка існує в симбіозі, сполучною ланкою між якими є процес відмивання грошей. Якщо не буде відмивання грошей, нелегальна економіка буде руйнуватися від браку ресурсів.

Визначено, що методи відмивання коштів у наближеному до сучасного вигляді почали застосовуватись ще на початку минулого століття, і отримали свою назву завдяки застосуванню недобросовісних економічних схем в пральному бізнесі.

Відповідно Директиви ЄС від 10.06.1991 р. відмивання коштів означає поведінку, при якій вчиняється навмисно: обмін або передача майна, якщо відомо, що таке майно виникло внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності, з метою приховування чи маскуванню незаконного походження майна або надання допомоги будь-якій особі, яка здійснює таку діяльність, ухилення від юридичних наслідків їхніх дій; приховування чи маскуванню справжньої сутності, джерела, місцезнаходження, місця, руху, прав щодо майна чи майнових прав, якщо відомо, що такі права виникли внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності; придбання, володіння або користування майном, якщо на момент отримання було відомо, що таке майно виникло внаслідок злочинної діяльності або участі в такій діяльності; участь у будь-яких акціях, асоціаціях з метою їх реалізації, спроби здійснення та надання допомоги, співучасть, допомога та консультації при реалізації будь-яких дій, зазначених у попередніх параграфах.

Виявлення і протидія легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом передбачає урахування глибини загроз та основних типових схем їх, матеріалізації, виявлення та протидії.

Однією з вагомих передумов масштабів тіньового рику та активізації схем відмивання коштів є наявність в економіці значного обсягу готівки.

Україна перебуває у групі країн з великою кількістю готівки в економіці, потреба в якій була сформована протягом років незалежності країни. Держава сформувала добре розвинуту інфраструктуру, орієнтовану на отримання грошових коштів та проведення транзакцій з ними, однак існує значний розрив у технологіях та безготівкових розрахунках з іншими країнами світу. З метою зменшення частки готівки в структурі економіки НБУ від 11.08.2016 р. затвердив Концепцію організації грошового обігу в Україні. Концепція передбачає перехід від частково контрольованої моделі організації готівкового обігу, що діє нині в Україні до делегованої моделі, суть якої полягає в тому, що Національний банк перекладає деякі функції, який він в даний час виконує в регіонах, іншим Учасники ринку – банкам Cash-in-Transit (СІТ-компанії), що передбачає зменшення частки готівкового грошового обігу на користь безготівкового. Ця модель використовується у Великобританії, Бразилії, Нідерландах, Фінляндії та Швеції.

У 2017 році НБУ в цьому напрямку зробив наступні кроки: на початку 2017 року ліміт готівкових розрахунків за участю фізичних осіб був зменшений до 50 тис. грн. .; розпочато роботу над пілотним проектом впровадження е-гривні – електронних грошей, питання якого буде проводитись НБУ.

Використання схем відмивання грошових надходжень пов'язане з необхідністю злочинців досягти певних цілей: приховування слідів джерела доходу, отриманого з нелегальних джерел; приховування осіб, які отримували (отримують) незаконні доходи та ті, хто ініціював сам процес відмивання; забезпечення зручного та швидкого доступу до коштів,

отриманих з незаконних джерел; створення умов для безпечного та зручного використання коштів, отриманих з незаконних джерел.

Найпопулярнішими засобами легалізації незаконних доходів в Україні є: використання зовнішньоекономічних операцій (експорт-імпорт, кредитування, інвестиції); конверсійні операції, операції з готівкою; виведення коштів за кордон; шахрайство з цінними паперами (акції, векселі); операції з землею; інше.

Встановлено, що протидія відмиванню незаконних доходів повинна відбуватися паралельно із подоланням проблеми кіберзлочинності. Кібервідмивання засноване на використанні різних видів операцій і постачальників фінансових послуг, починаючи з банківських переказів, внесення/зняття готівки, використання електронних грошей, і закінчуючи послугами з переказу грошей.

Вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері попередження та протидії легалізації доходів, пов'язаних із злочинами у сфері кіберзлочинності, можливе за наступними напрямками: внесення змін до КК України в частині посилення відповідальності за злочини у сфері комп'ютерних та інформаційних технологій; визнання електронних документів та інших даних у якості доказової бази при розслідуванні кіберзлочинів; чітка регламентація механізмів взаємодії між клієнтом та банком, між банком відправника коштів та банком отримувача коштів у разі несанкціонованого списання коштів клієнта (шляхом внесення змін до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті); запровадження практики ідентифікації користувача Інтернет шляхом надання ідентифікаційного коду особи оператору зв'язку, при подачі письмової заяви про укладення договору на надання послуг; закріплення вимоги щодо обов'язкового проведення двоканальної аутентифікації та обов'язкового online-інформування клієнтів про кожну проведену операцію та ряд інших.

У роботі охарактеризовано окремі аспекти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом міжнародними фінансовими та правничими організаціями, в окремих з яких Україна є членом. До таких організацій відносяться: Організація Об'єднаних Націй і спеціалізовані установи; Світовий банк; Міжнародний валютний фонд; Організація по боротьбі з незаконними фінансовими потоками; «Велика сімка», «Велика вісімка» та «Велика двадцятка»; Організація економічного співробітництва та розвитку; Цільова група з фінансового інтегрування та економічного розвитку; Всесвітня митна організація; Міжнародна торгова палата; Інтерпол; Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю.

Акумуляція досвіду цих організацій для України та виконання їх рекомендацій є дуже важливим з двох позицій. Дієва адаптація нормативно-правових та організаційних засад протидії створить необхідний інституційний базис вирішення проблеми в Україні. З іншої сторони – таке вирішення дозволить поліпшити репутаційний імідж України в світовій спільноті, що є життєво необхідним в умовах надвисокої залежності української економіки від рішень міжнародних фінансових установ.

Реалізовувати зазначені завдання доцільно з урахуванням досвіду високо розвинутих країн.

У Франції, на відміну від більшості інших держав-членів ЄС, кримінально-правові санкції щодо відмивання грошей розроблені дуже докладно й конкретизовано і тому, імовірно, є особливо важливі для стримування. Наприклад у Кримінальному кодексі передбачено 5 років позбавлення волі та штраф 375 тис. євро за доведену спробу скоєння злочинного відмивання коштів.

У Німеччині за злочин з відмивання грошей відповідно до § 261 Кримінального кодексу передбачається покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі, а також репатріація незаконно придбаних активів. Практично будь-які активи розглядаються як предмет цього злочину, зокрема грошові кошти, цінні папери, дорогоцінні метали, нерухомість і т.д.

Перелік використаних джерел

1. Августин Р. Р. Тіньовий сектор та його вплив на збалансований розвиток національної економіки [Текст] / Р. Р. Августин // Архітектоніка управління збалансованим розвитком національної економіки : монографія / Т. Л. Желюк, П. П. Микитюк, Р. Р. Августин, О. З. Апостолюк ; за ред. Т. Л. Желюк. – Тернопіль : Крок, 2017. – С. 101-119.
2. Аминов Д. И. Об отмывании денег, полученных незаконным путем (социально-правовой аспект) / Д. И. Аминов // Государство и право. – 2008. – № 2. – С. 33-38.
3. Бажал І. І. Тіньова економіка – причини і наслідки (за матеріалами круглого столу) [Текст] / І. І. Бажал // Економіка і прогнозування. – 2018. – № 1. – С. 135-151.
4. Баранов Р. О. Організаційно-правові засади формування державної політики запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [Текст] / Р. О. Баранов // Інвестиції : практика та досвід. – 2017. – № 14. – С. 93-97.
5. Баранов Р. О. Пріоритетні завдання щодо підвищення ефективності державної політики запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [Текст] / Р. О. Баранов // Інвестиції : практика та досвід. – 2017. – № 13. – С. 98-102.
6. Глущенко О. О. Регуляторна політика стримування нелегального підприємництва в Україні / О. О. Глущенко // Науково-практичний журнал «Регіональна економіка». – 2009. – Лютий. – № 1. – С. 191–200.
7. Глущенко О. О. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації: монографія / О.М. Підхомний, О.О. Глущенко. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – 348 с.
8. Гніданик А. Міжнародні стандарти у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [Текст] / Андрій Гніданик // Напрями стійкого зростання у світовій економіці : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ.

Интернет-конф. студ. та молодих вчених [м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2017 р.] / редкол. : С. В. Гродський, І. Я. Зварич, О. С. Карась [та ін.] ; відп. за вип. В. Є. Куриляк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – С. 75-78.

9. Голованов Н.М. Теневая экономика и легализация преступных доходов / Н.М. Голованов, В.Е. Перекислов, В.А. Фадеев – СПб.: Питер, 2003. – 303 с.

10. Джумеля В. В. Пріоритетні напрями удосконалення державної політики протидії тіньовій економіці в Україні [Текст] / В. В. Джумеля // Інвестиції : практика та досвід. – 2018. – № 15. – С. 121-125.

11. Дмитренко Е. С. Удосконалення чинного законодавства як шлях протидії ризикам легалізації злочинних доходів [Текст] / Е. С. Дмитренко // Наукові праці НДФІ. – 2014. – Вип. 3. – С. 50-56.

12. Дмитренко Т. Фінансовий моніторинг вексельного обігу як складова протидія легалізації доходів злочинного походження та фінансування тероризму [Текст] / Тетяна Дмитренко // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 9. – С. 17-24.

13. Дранчук С. Я. Тіньова економіка України на сучасному етапі [Текст] / Світлана Ярославівна Дранчук, Марта Василівна Дмитришин // Сучасні детермінанти економічного розвитку України та світу : зб. тез доп. наук.-практ. конф. [м. Івано-Франківськ, 22 трав. 2017 р.] / редкол. : Г. І. Ляхович, І. В. Пилипів, І. М. Білецька [та ін.] ; відп. за вип. Г. І. Ляхович. – Івано-Франківськ : ІФННІМ ТНЕУ, 2017. – С. 110-112.

14. Дюрант В. Цезарь и Христос / Пер. с англ. – М., 2005. – 325 с.

15. Дяченко О. П. Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні [Текст] / О. П. Дяченко // Інвестиції : практика та досвід. – 2018. – № 1. – С. 104-107.

16. Дяченко О. П. Структурно-функціональний аналіз механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки в Україні [Текст] / О. П. Дяченко // Інвестиції : практика та досвід. – 2018. – № 6. – С. 71-75.

17. Дяченко О. П. Формування теоретичних підходів до визначення тіньової економіки як економічної категорії [Текст] / О. П. Дяченко // Інвестиції : практика та досвід. – 2017. – № 20. – С. 82-86.
18. Дяченко Я. Я. Типологізація схем і методів, напрями протидії легалізації злочинних доходів в Україні [Текст] / Я. Я. Дяченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 10. – С. 87-90.
19. Дяченко О. П. Науково-методичні засади виявлення та оцінки масштабів тіньової економічної діяльності [Текст] / О. П. Дяченко // Інвестиції : практика та досвід. – 2018. – № 5. – С. 60-63.
20. Жаліло Я. Тіньова економіка як "інституційна пастка" на шляху економічної модернізації [Текст] / Ярослав Жаліло // Економічна теорія. – 2018. – № 2. – С. 22-40.
21. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" від 14.10.14 р. №1702-VII [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2014. – 26 листоп. (№ 220). – С. 9-16.
22. Иванов Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним / Э. А. Иванов – М.: Российский юридический дом, 2009. – 176 с.
23. Иванов Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним / Э. А. Иванов. – М.: Российский юридический дом, 2009. – 176 с.
24. Кашпур Л. М. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [Текст] / Л. М. Кашпур // Інвестиції : практика та досвід. – 2018. – № 3. – С. 103-106.
25. Кернер Х.-Х., Дах Э. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / Пер. с нем. Т. Родионовой, Д.Ж. Войновой. – М., 2006. – 240 с.
26. Колосова В. Міжнародні фінансові інституції в умовах фінансової глобалізації / В. Колосова // Дослідження міжнародної економіки: Зб. наук. пр. — К.: ІСЕМВ НАН України, 2011. — № 1 (66). — С. 238-246.

27. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції // Офіційний вісник України, 2010, № 10 (22.02.2010), ст. 506.

28. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Прийнята на спеціальній конференції ООН 19 грудня 1988 року - Відень: ООН, Економічна і соціальна рада, 1988.

29. Конвенція Ради Європи «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності і фінансування тероризму» від 16.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=178&lang=uk

30. Користін О. Є. Протидія відмиванню коштів: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, адміністративно-правові, кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні засади та система фінансового моніторингу в Україні : підруч. / Користін О. Є., Аркуша Л. І., Беніцький А.С. та ін.; за ред. Користіна О. Є. — Одеса : ОДУВС, 2015. — 982 с.

31. Косолапов Н. А. Круговорот «света» и «тени» как механизм общественного развития / Н. А. Косолапов // Восток. – 2000. – № 1 – С. 103–113.

32. Кравцова М. О. Зопобігання кіберзлочинності в Україні [Текст] : монографія / М. О. Кравцова, О. М. Литвинов ; Кримінол. асоц. України. - Харків : Панов А. М. [вид.], 2016. - 210 с.

33. Кравцова М. О. Кіберзлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кравцова Марина Олександрівна ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2016. - 16 с.

34. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

35. Ладюк О. Д. Характеристика тіньової економіки в Україні [Текст] / О. Д. Ладюк // Економіка та держава. – 2017. – № 8. – С. 32-34.

36. Латов Ю. В. Экономика вне закона / Ю. В. Латов. – М.: Московский общественный научный фонд, 2001. – 342 с.
37. Міжнародна банківська справа та відмивання коштів: Матеріали міжнародного семінару. – Глінко, Федеральний правоохоронний навчальний центр, 2009. – 230 с.
38. Мошенський С. З. Облік і контроль вексельних операцій [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Мошенський Сергій Захарович ; Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки". - К., 2004. - 20 с.
39. Никулина В. А. Отмывание грязных денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия / В. А. Никулина. – М.: ООО Изд-во „Юрлитинформ”, 2001. – 160 с.
40. Онищенко Ю. М. Державні механізми запобігання і протидії кіберзлочинності в умовах глобалізації [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Онищенко Юрій Миколайович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. - Харків, 2015. - 20 с.
41. Офіційний сайт державної служби фінансового моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>
42. Першин В. Стандарти міжнародної фінансової спільноти у сфері протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму [Текст] / Володимир Першин // Публічне право. – 2018. – № 1. – С. 60-67.
43. Пилипченко О. О. Тіньова економіка в Україні: причини, методи вимірювання та фактори негативної дії на економічну безпеку [Текст] / О. О. Пилипченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 9. – С. 27-31.
44. Поплевічева Н. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом у бюджетній сфері, як державний механізм детінізації економіки [Текст] / Наталія Поплевічева // Економіст. – 2013. – № 4. – С. 4-8.

45. Приймак В. І. Вплив тіньової економіки на добробут населення України [Текст] / В. І. Приймак, О. Р. Голубник, Є. М. Борщук // Економіка та держава. – 2017. – № 9. – С. 4-14.

46. Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів: Директива Європейського Парламенту та Ради 2005/60/ЄС від 26.10.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://euroids.sdla.gov.ua/DocumentView/tabid/28/ctl/Edit/mid/27/ID/10004910/Lang/Default.aspx>

47. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей : Постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 28.08.2001 р. за № 1124 // Офіційний Вісник України. – 2001. – № 35. – С. 16-30.

48. Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М., 1998. – 357 с.

49. Сунцова О. О. Удосконалення національної політики протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом [Текст] / О. О. Сунцова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 95-102.

50. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. / Н. С. Таганцев. – Изд. 11-е. – СПб, 1901.

51. Чумакова І. Ю. Ризикоорієнтований підхід у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [Текст] / І. Ю. Чумакова, Ю. П. Кравченко // Наукові праці НДФІ. – 2013. – Вип. 1. – С. 78-92.

52. Шинкар В. А. Міжнародний валютний фонд та його вплив на глобальну макроекономічну політику / В. А. Шинкар, Л. Б. Яцко, Г. В. Яцко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2016. - Вип. 6(3). - С. 148-151.

53. Шморгун О. Протидія легалізації (відмиванню) доходів [Текст] / Олександр Шморгун // Вісник прокуратури. – 2011. – № 7. – С. 16-23.

54. Basel Committee on Banking Supervision Statement : Prevention of criminal use of the banking system for the purpose of money laundering [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документу : <http://www.bis.org/publ/bcbsc137.pdf?noframes=1>.

55. Daubler-Gmelin H. Geldwasche: Die gesellschaftspolitische Dimension. Zalzburg. – Berlin, 1994.

56. Gilmor W.C. Dirty money. The evolution of money laundering counter-measures. – Strasbourg, 1995.

57. Gilmor W.C. Dirty money. The evolution of money laundering counter-measures. – Strasbourg, 1995.

58. Jeffrey Robinson. The laundrymen: Inside the World's Third Largest Business. – London. England: Pocket Books, 1995.

59. Lilley P. Dirty dealing. The Untold Truth About Global Money Laundering. – London: Kogan Page, 2000.

60. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby, Chief Editor: A.P. Cowie. Fourth Edition. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 1582 p.

61. Salditt F. Anmerkungen zum geldwaschegesetz. STV-Forum. Wien. 1992.

62. Stessens G. Money Laundering: a new international law enforcement model. – Cambridge University Press., 2000. – 460 p.

63. Stessens G. Money Laundering: a new international law enforcement model. – Cambridge University Press., 2000. – 460 p.